

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Ženy bez domova
Zuzana Šámalová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

Ženy bez domova

Zuzana Šámalová

Vedoucí práce:

Mgr. Lucie Hošková

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Chtěla bych poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, paní Mgr. Lucii Hoškové, za její ochotu, cenné rady a čas, který mi věnovala při psaní této bakalářské práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	TEORETICKÁ ČÁST	3
2.1	Definice pojmů bezdomovectví, bezdomovec	3
2.1.1	Bezdomovectví	3
2.1.2	Bezdomovec	4
2.2	Vývoj bezdomovectví v České republice po roce 1989	6
2.3	Stigmatizace lidí bez domova	8
2.4	Teorie sociálních pout u lidí bez domova	9
2.5	Typologie bezdomovectví	10
2.5.1	Zjevné bezdomovectví	11
2.5.2	Skryté bezdomovectví.....	13
2.5.3	Potencionální bezdomovectví	14
2.6	Příčiny bezdomovectví	14
2.6.1	Typologie příčin ztráty domova podle Šafaříkové	15
2.6.2	Objektivní vs. subjektivní příčiny ztráty domova	17
2.7	Postoje společnosti k bezdomovcům	19
2.8	Bezdomovectví žen - rozdíly oproti mužskému bezdomovectví	20
3	METODOLOGIE	25
3.1	Cíl výzkumu a výzkumné otázky	25
3.2	Strategie výzkumu a užitá metoda	25
3.3	Výběr vzorku	26
3.3.1	Představení komunikačních partnerek	27
3.4	Sběr dat	29
3.5	Analýza dat	30
3.6	Etika výzkumu	30
4	PRAKTICKÁ ČÁST	32
4.1	Příčiny vzniku ženského bezdomovectví	32
4.1.1	Důležitost vzdělání	33
4.1.2	Finanční problémy	34
4.1.3	Zdravotní potíže	35

4.1.4	Selhání partnera	36
4.2	Současná životní situace žen bez domova	37
4.2.1	Absence domova	38
4.2.2	Trávení volného času	40
4.2.3	Rodinná podpora a přátelé	42
4.3	Determinanty návratu.....	44
4.3.1	Peníze na přežití	44
4.3.2	Hledání práce.....	46
4.3.3	Odhodlání začít znovu sama.....	47
4.4	Sny a přání žen bez domova	49
4.4.1	Být s rodinou	49
4.4.2	Vlastní bydlení	50
4.4.3	Zdraví	51
5	ZÁVĚR.....	53
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56
7	RESUMÉ.....	59

1 ÚVOD

Setkání s bezdomovci nás nutí přemýšlet, proč tito lidé skončili na ulici. Jaký počet osob v České republice je opravdu bez domova a jak tito lidé žijí, o tom nemáme dostatečné povědomí, jelikož mnoho bezdomovců žádnou pomoc nevyužívá. Jak velké procento bezdomovců tvoří ženy, se ví jen přibližně z odhadů, jelikož velká část jich není nikde registrována. Také můžeme spekulovat o tom, jaký způsob života ženy vedou a jaké strategie pro přežití nejčastěji zvolí. Z posledních studií vyplývá, že ženy tvoří 14 % bezdomovecké populace. Ženy zastupují skupinu zjevných bezdomovců výrazně nižším počtem a spíše si vybírají latentní formu bezdomovectví [Haasová, 2005: 7-28]. Výzkum, prováděný Touškem, který se zaměřoval na analýzu situace bezdomovců v Plzni, uvádí, že v Plzni z celkového počtu 172 identifikovaných jedinců, je 72 žen bez domova, přičemž ženy pochopitelně převažují v kategorii azylové domy pro rodiče s dětmi [Toušek, 2009: 13].

Mnohokrát jsem se setkala v centru Plzně s ženou bez domova. Zpočátku ve mně tyto ženy vyvolávaly odpor, když jsem ale začala přemýšlet, jaký život tyto ženy vedou, změnil se mé pocity na pocity lítosti a bezmoci. Toto téma jsem si vybrala, jelikož bych chtěla nahlédnout do problematiky ženského bezdomovectví a poznat, jaké situace mohou dostat ženu na ulici.

Cílem mé práce je zmapovat životní situaci žen bez domova v Plzni a objasnit, jaké jsou příčiny vzniku ženského bezdomovectví. Dále poskytnout náhled do nitra žen, kterých se bezdomovectví týká, a zmapovat jaké jednání může v průběhu bezdomovectví prohloubit tento stav či znemožnit ženám návrat do společnosti. Ženské bezdomovectví jsem si vybrala, jelikož tato problematika není v žádné literatuře ani výzkumech tolik probádána.

Celá práce je rozdělena na tři části a to na část teoretickou, metodologickou a praktickou. V teoretické části představím širší kontext bezdomovectví v České republice. Popíši typologii bezdomovectví a jednotlivé příčiny vzniku bezdomovectví. Na závěr popíši, jaké jsou odlišnosti v mužském a ženském bezdomovectví.

V metodologické části popíši, jak jsem při výzkumu postupovala. Představím cíl výzkumu a výzkumné otázky, strategii výzkumu, výběr vzorku. Poté popíši sběr dat a postup při analýze dat. Na konec zmíním etiku výzkumu.

Pro můj výzkum jsem zvolila kvalitativní výzkum, jelikož si myslím, že je nejvhodnější pro zkoumání této problematiky. Tato metoda mi pomůže lépe pochopit jedince, kteří se ocitli na ulici a získat důležité informace, které bych těžko získávala kvantitativní metodou.

Praktická část je rozdělena do kapitol podle výzkumných otázek. V praktické části popíši, jaké jsou možné příčiny vzniku ženského bezdomovectví. Zaměřím se na současnou životní situaci žen, jak tráví svůj čas a jaké jsou pro tyto ženy možné determinanty návratu. Na závěr nastíním, jaké sny a přání mají ženy do budoucna.

2 TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části se zaměřím na širší kontext bezdomovectví v České republice. Obecně definuji pojmy bezdomovectví, bezdomovec a poté nastíním, jak se fenomén bezdomovectví vyvíjel v České republice po roce 1989. Dále popíši typologii bezdomovectví a rozvedu jednotlivé příčiny vzniku bezdomovectví. Na tuto problematiku následně aplikuji dvě teorie, a to teorii stigmatizace a teorii sociálních pout. Jaké postoje má společnost k bezdomovcům popíši v následující kapitole a na závěr uvedu jednotlivé rozdíly mezi muži bez domova a ženami bez domova.

2.1 Definice pojmů bezdomovectví, bezdomovec

Bezdomovectví je velmi složitý problém a výrazně ovlivňuje všechny dimenze člověka. Má dopad na celou společnost, nemůžeme ho chápat jako izolovaný jev, ale jako spleť problémů, které zasahují do všech oblastí života. Každý bezdomovec má odlišné problémy, které mají jiné příčiny a jiné důsledky. Bezdomovectví lze považovat za výrazný fenomén současné doby, každý den tato problematika zaměstnává řadu sociálních pracovníků, ale i mnoho komunálních politiků a především vzbuzuje smíšené pocity v laické společnosti [Průdková, Novotný, 2008: 7].

Vzhledem k tomu, že se v práci budu zabývat osobou bezdomovce, konkrétně ženou, je nezbytné vysvětlení pojmů bezdomovectví a bezdomovec, které nám pomůže tento fenomén lépe pochopit.

2.1.1 Bezdomovectví

Bezdomovectví lze definovat *„jako způsob života, který se vyznačuje absencí stálého a jistého bydliště, jako typ havarované životní dráhy a současně jako absenci sociálního statusu“* [Haasová, 2005: 10].

Není ale možné brát bezdomovectví jen jako nedostatek přístřeší. Musíme ho chápat jako součást širšího procesu marginalizace, díky níž

nejsou bezdomovci schopni podílet se na způsobu života, který je pro ostatní populaci zcela normální [Haasová, 2005: 10].

K osobám, kterých se tento stereotyp týká, se majoritní společnost většinou chová všude stejně. S problematikou bezdomovectví se snaží každá společnost vyrovnat poměrně stejným způsobem, jelikož je to známý jev po celém světě, prudce stoupá počet bezdomovců a mění se jejich skladba. Bezdomovectví se netýká pouze lidí, kteří přespávají na ulici v papírových krabicích, týká se i rodin, jež žijí ve špatných podmínkách. Ztrátu domova nemusí zapříčinit pouze alkoholismus, rozpad rodin, či sociální nepřizpůsobivost. Mnohem častěji je na vině nedostatek levných bytů, stále rostoucí nezaměstnanost a růst chudoby [Mareš, 1999: 57-58].

Autoři Průdková a Novotný [2008] uvádějí, že čím mají města větší počet obyvatel, tím jsou zmíněné příčiny, jako je nedostatek cenově dostupných bytů, rostoucí nezaměstnanost a růst chudoby značněji viditelné, a proto se problematika bezdomovectví týká především velkých měst. Lidé bez přístřeší zde očekávají větší šance na uspokojení svých základních potřeb, nebo zajištění práce. V České republice je největší množství bezdomovců v Praze. Bezdomovectví se v malé míře vyskytuje i ve vesnicích. Žijí zde především jednotlivci, kteří nemají kde složit hlavu. Někteří bezdomovci žijí zcela mimo civilizaci, v lesích, nebo přespávají v různých boudách [Průdková, Novotný, 2008: 12-13].

2.1.2 Bezdomovec

Velká část lidí, se kterými jsem tuto problematiku někdy probírala, si pod pojmem bezdomovec představuje špinavého a páchnoucího člověka, který se povaluje na ulici s krabicí vína v ruce a odsuzuje ho, aniž by znala jeho životní příběh. Jiní je vidí jako chudáky, kteří nedokázali řešit své problémy a potřebují pomoci. Každého bezdomovce soudí lidé podle vlastního uvážení. Přestože jsou jejich životní příběhy

různé, mají jedno společné – nemají kde bydlet. Podle Hradeckého jsou bezdomovci *„lidé opuštění, bez vztahů, bez zázemí, bez sebevědomí a důstojnosti, bez naděje, bez smyslu života, lidé zahořklí, zranění, psychicky nemocní, handicapovaní, neschopní se přizpůsobit společnosti, někdy dobrodruzi, tuláci, nedospělí, nezralí, nešťastní, jindy ztroskotanci, vydědění, sirotci, vdovy. Mnozí jsou lidé jako kdokoli, lidé, kteří nezvládli nějakou životní situaci a vzdali se pod tíhou okolností“* [Hradecký, 2005: 13].

V právní terminologii se užívá pojem bezdomovec neboli „osoba bez přístřeší“, či „osoba v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“. V sociálních vědách jsou bezdomovci označováni jako „občané společensky nepřizpůsobiví“. Je více než jasné, že takto označovaní lidé jsou stigmatizováni. Společnost jim přiděluje negativní vlastnosti a tím také komplikuje cestu zpět a následné zařazení do společnosti [Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008: 21].

FEANTSA¹ uvádí všeobecně uznávanou definici bezdomovectví a bezdomovců. *„Bezdomovectví je absence vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí. Bezdomovci jsou lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené obydlí, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálním bariérám“* [Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008: 21].

Bezdomovec není jen člověk, který žije přímo na ulici, či přespává v noclehárnách. Jsou to i „skrytí“ bezdomovci, kteří se potulují po ubytovnách, nebo často mění byty s občasnými zastávkami na ulici. Můžeme sem řadit i ty, kteří se nacházejí dlouhodobě v nějaké instituci, např. ve věznicích, zdravotnických zařízeních, nebo azylových domech a nemají kam jít po opuštění těchto zařízení. Bezdomovectví se týká i lidí,

¹ Z francouzského Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les SansAbri (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci) Je to Evropská instituce, se sídlem v Bruselu, zabývající se na evropské úrovni otázkami bezdomovectví.

kterým hrozí ztráta jejich přístřeší. Můžeme sem řadit oběti domácího násilí (týká se především žen), nebo nezaměstnané bez příjmu, pro které je obtížné platit nájemné. Týká se to i těch, jež bydlí ve špatných podmínkách, tj. bez vody, elektřiny, nebo v místech, kterým se nedá říkat domov, tj. karavany, zahradní domky [Baláš a kol., 2010: 22].

2.2 Vývoj bezdomovectví v České republice po roce 1989

V této kapitole nastíním vývoj bezdomovectví od roku 1989, jelikož do této doby v podstatě neexistovalo. Nezaměstnanost a s ní spojená ztráta životní úrovně, psychické problémy a již zmíněné vyloučení na okraj společnosti jsou jevy, které se začaly objevovat právě po roce 1989. Ve společnosti se čím dál častěji objevovali sociálně vyloučené skupiny obyvatelstva a díky tomu se začal do povědomí společnosti dostávat patologický jev bezdomovectví [Horáková, 1995: 6].

Bezdomovectví je sociální problém a znalosti o něm jsou stále na nízké úrovni a to i přesto, že v posledních letech tato problematika stále více narůstá. V České republice se bere bezdomovectví jako poměrně nový fenomén. Z ideologických důvodů se totiž nesmělo před rokem 1989 objevovat, bylo uměle zneviditelňováno a v České republice se opět objevilo až po roce 1989 hlavně ve spojení s rozsáhlými sociálními a ekonomicko-politickými změnami. Díky tomu se lidé v naší společnosti začali setkávat s lidmi ležícími na lavičkách v parcích až v průběhu devadesátých let. Bezdomovectví však bylo po dlouhou dobu nezkoumaným fenoménem a souvisela s tím také nepřítomnost koncepčních řešení ze strany státního aparátu [Vašát, 2012: 130]. Do roku 1989 všichni lidé, kteří nepracovali, nebo se trvale nezdržovali v místě bydliště, byli trestně stíháni za příživnictví, nebo byli umístěni do psychiatrické léčebny či jiného zařízení. Určitě však i u nás za minulého režimu existovalo skryté bezdomovectví, ale nebylo však s ostatními problémy zveřejňováno, proto jej společnost neřešila. Za radikálním zvyšováním počtu bezdomovců po roce 1989 stála dekriminalizace

trestného činu příživnictví, v následujících letech k jeho růstu začala přispívat zahraniční migrace, propuštění a amnestovaní vězni, nebo další lidé, kteří z různých důvodů přišli o střechu nad hlavou [Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008: 4].

Jak již bylo řečeno výše, problematika bezdomovectví se začala objevovat jako viditelný sociální problém od roku 1990. Zdá se, že za vznik mohou negativní důsledky ekonomické transformace. Podle Horákové [1995] jde však o dědictví minulého „socialistického“ režimu, který napomohl vzniku „sociálně handicapovaných“ sociálních skupin, do kterých řadíme bezdomovce. Po pádu komunismu prošel stát mnoha radikálními změnami, které přispěly ke zviditelnění a obrovskému nárůstu osob bez domova. Přijetí Listiny lidských práv a svobod jako součásti ústavy státu byla jedna z hlavních příčin, která vyplavila problematiku bezdomovectví na povrch. Každý občan měl svobodu pohybu, proto velká část bezdomovců začala opouštět své úkryty. Také zanikla již zmíněná pracovní povinnost, tudíž mnoho lidí, kterým se pracovat nechtělo, prostě své zaměstnání opustilo, nebo bylo propuštěno. Počet bezdomovců se také rozrostl důsledkem rozsáhlé amnestie v lednu 1990. Mnoho vězňů nemělo kam jít, někteří postrádali rodinu, nebo je rodina odmítla vzít k sobě zpět. Dále ke zvyšování počtu osob bez střechy nad hlavou přispělo velké množství rozpadů stavebních podniků. Velké množství pracovníků bylo propuštěno, jelikož „průmyslové“ stavebnictví prodělalo na začátku transformace socialistického ekonomického systému značný útlum. Nebyl dostatek investic na stavební projekty. Z těchto důvodů rušily stavební podniky své ubytovny, ve kterých měla velká část dělníků trvalé bydliště. Tito dělníci plni očekávání, odcházeli do velkých měst za vidinou, že zde najdou novou práci a zaměstnání. V polovině devadesátých let se začali angažovat charitativní, křesťanské, misijní a mnoho nových nevládních organizací, které si uvědomovali, jak závažná je problematika bezdomovců. Spolu se státními zařízeními začalo vznikat i mnoho přechodných ubytoven a azylových domů [Horáková, 1995: 6-7].

2.3 Stigmatizace lidí bez domova

V této práci pokládám za důležité aplikovat na bezdomovectví teorii stigmatizace. Teorii stigmatu jsem si vybrala, jelikož člověk bez domova se dostává mimo společnost a žije na jejím okraji. U tohoto jedince dochází k sociálnímu vyloučení ze společnosti. Tento člověk je tak společností stigmatizován a okolí na něj pohlíží jako na osobu, která selhala.

Autorem teorie stigmatizace je Erving Goffman, který chápe stigmatizaci jako silně diskreditující atribut. *„Atribut, který stigmatizuje jeden typ nositele, může docela dobře stvrzovat obvyklost jiného, a jako věc o sobě není nositelem ani pozitivní, ani negativní pověsti“* [Goffman, 2003: 11].

Má práce se týká stigmatizace lidí bez domova, přičemž na tuto problematiku provedla Naděje soukromou anketu týkající se bezdomovců. Výsledky tohoto výzkumu popisují manželé Hradečtí. Výsledky výzkumu uvádějí, že v rámci ankety Naděje 1993 nejvíce lidí (28%) považuje bezdomovce za opilce, flákače, zloděje a kriminální živly, což jednoznačně poukazuje na stigmatizaci lidí bez domova. 34% dotazovaných v anketě uvádí jako příčinu bezdomovectví nechuť pracovat a 31% dotazovaných považuje za řešení pozavírání bezdomovců a represe ze strany policie. Výsledky ankety Naděje 1996 pak tyto výsledky potvrzují [Hradecká, Hradecký, 1996: 11-12].

S teorií stigmatizace také úzce souvisí etiketizační teorie, ve které se zdůrazňuje proces utváření rolí skrze sociální očekávání a etiketizaci. V momentě, kdy je jedincovo chování označeno jako deviantní (deviantním chováním může být myšleno bezdomovectví), zvyšuje se pravděpodobnost, že se jedinec bude takto chovat i v budoucnu. Jedinec tak žije s vědomím sociálního očekávání okolí, že se bude chovat určitým deviantním způsobem. Vzniká tak začarovaný kruh, kdy je jedinec

neustále negativně značkován a začíná se chovat adekvátně označkování a na základě tohoto chování je pak nadále okolím značkován [Navrátil, 2007 in Matoušek, 2001: 216-222].

2.4 Teorie sociálních pout u lidí bez domova

Dále na bezdomovectví aplikuji teorii sociálních pout. Teorie sociálních pout je podle mého názoru při zkoumání bezdomovectví také neoddělitelným tématem, jelikož narušení pout mezi společností a jedincem se prolíná s vyloučením jedince ze společnosti.

Autorem teorie sociálních pout je Travis Hirschi. Tato teorie je často užívaným konceptem pro vysvětlení bezdomovectví. Jde o teorii sociální kontroly, která tvrdí, že každý jedinec je ke společnosti připoután několika pouty, či vazbami. Těmi pouty jsou „attachment, commitment, involvement, a belief“. Pokud je některé z těchto pout přerušeno nebo chybí, nastává u jedince sociálně deviantní chování, v tomto případě bezdomovectví. Koncept sociální kontroly se snaží zjistit, z jakého důvodu lidé celkově dodržují normy, když společnost většinou jedná racionálně a to při minimální námaze dosáhnout co největšího užitku. Tento koncept také uvádí, že k dodržování norem jedince nutí instituce sociální kontroly. Přičemž instituce sociální kontroly jsou rozděleny na vnitřní (proces přijetí norem za své vlastní) a vnější (policie, škola, atd.) [Hirschi, 2002: 16-18].

Prvním typem pout je „attachment“, jenž znamená připoutání jedince k ostatním lidem ve společnosti. Odvíjí se od citlivosti názoru druhých osob a při nedostatečném připoutání člověka k ostatním lidem není jedinec vázán normami a může být necitlivý k názorům druhých a nemusí se zajímat o jejich přání a očekávání. U bezdomovců jde o to, že nemají dostatečnou autoritářskou osobu, kvůli které by ochotně překonali její očekávání a tím neporušovali ono pouto. Dalším poutem je „commitment“ a znamená, že síla racionálního závazku jedince ke

společnosti souvisí s tím, že se lidé drží norem hlavně kvůli strachu z důsledků při jejich porušení. Jedinec tudíž nemá strach pouze o to, co má, ale i o to, co může získat v budoucnu. Pro bezdomovce je tedy typické, že nevidí zlepšení stavu v budoucnu, a proto u nich vypukne jakási rezignace, která narušuje pouto ke společnosti. Třetím typem je „involvement“, což je angažovanost v konvekčních aktivitách, v momentě, kdy je člověk vázán různým denním režimem a nemá příležitost jednat deviantně. U osob bez domova je možné pozorovat jejich nedostatečné aktivity, které tímto poskytují možnost vyplňovat volný čas deviantními aktivitami. Poslední typ „belief“ je víra ve společnosti uznávané hodnoty, přičemž každý jedinec má určité povědomí o dodržování norem a každé porušení těchto norem vede k oslabení víry v tyto normy [Hirschi, 2002: 251-256].

Pokud je oslabena některá z těchto proměnných, hrozí zvýšené riziko deviace, tedy vzniku bezdomovectví. Riziko deviace, či vzniku bezdomovectví také ovlivňuje míra sebekontroly a pevnost sociálních pout. S jejich oslabováním roste míra rizika jedincova deviantního chování a je mnohem pravděpodobnější, že bude nabývat závažnějších forem. Nelze však ani u člověka se silnou sebekontrolou s jistotou vyloučit porušování norem [Hirschi, 2002: 256].

2.5 Typologie bezdomovectví

V této kapitole nastíním, jak se bezdomovectví rozděluje a z jakých skupin se skládá. Považuji za důležité jej uvést, jelikož se můj výzkum zaměřuje pouze na ženy bez domova, které někdy žily nebo žijí v azylovém domě, či navštěvují noclehárny. U těchto žen jde o souhrny procesů a jednání, příčiny a následky, které vedou ke ztrátě bydlení a jistot.

Přehlednou typologii bezdomovectví vypracovala a přijala FEANTSA pod názvem ETHOS². Bezdomovectví rozděluje do 4 skupin: bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení a nevyhovující bydlení. Bezdomovectvím bez střechy, označováno jako zjevné bezdomovectví, se myslí spaní venku nebo v noclehárně. Bezdomovectví bez bytu, někdy také ubytování s podporou se označuje skryté bezdomovectví. Nejistým bydlením se myslí bydlení v provizoriu, dočasné či pod násilím. Nevyhovující bydlení je bydlení nestandardní, nevhodné, neobyvatelné, přelidněné. ETHOS se touto typologií snaží poskytnout jednotnější přístup k porozumění bezdomovectví na evropské i národní úrovni a zároveň může být pomocí při rozhodování o strategiích řešení bezdomovectví [Hradecký a kol., 2007: 23-31].

V následujících podkapitolách předzvíám jednotlivé rozdělení osob bez domova, které vychází z evropské typologie ETHOS, která byla manželi Hradeckými upravena tak, aby co nejvíce vystihovala osoby bez domova. Manželé tyto formy bezdomovectví rozdělují do 3 skupin: zjevné, skryté a potencionální bezdomovectví. Toto třístupňové schéma jsem si vybrala, jelikož je velmi přehledné, jednoduše charakterizuje jednotlivé typy bezdomovectví a nastiňuje představu, jak asi lidé z jednotlivých kategorií žijí. Zároveň jde o nejpoužívanější typologii, jelikož se o ni ve svých pracích opírá velké množství autorů a pro laickou veřejnost je tato typologie také nejsrozumitelnější.

2.5.1 Zjevné bezdomovectví

Zjevní bezdomovci pro přežití nejčastěji vyhledávají ulice, nádraží, hledají pomoc v azylových domech, noclehárnách. Nedostatek financí, prostředků a vhodných příležitostí je pro zjevné bezdomovce zásadní a znemožňuje jim mít vlastní střechu nad hlavou. Ztráta bydlení způsobuje dlouhodobé vyloučení a často vede k nenávratné marginalizaci ze strany

² ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion) – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení, viz www.feantsa.org.

společnosti. Rodina a nejbližší okruh přátel není jediná skupina, se kterou ztrácejí bezdomovci vazby, jsou to i administrativní vazby, které většinou jedinci přeruší úplně. Ztratí zaměstnání, vztah k rodině či příbuzným, hromadí se u nich časté handicapy, potulují se po městech a venkovech, hledají finanční pomoc, jídlo a staré obnošené oblečení [Hradecká, Hradecký, 1996: 36-37].

Tyto osoby jsou snadno rozpoznatelné podle zanedbaného zevnějšku, znečištěného oděvu, zápachu, špatné obuvi. Na ulici jsou rozpoznatelní charakteristickým chováním, jako je vybírání odpadkových košů, sbírání nedopalků cigaret a žebrání. Nosí u sebe pokaždé zavazadla, ve kterých mají veškerý svůj majetek. Všechn čas tráví na veřejných místech, a pokud jim počasí neumožňuje přespávat venku, vyhledávají sociální pomoc, která je jim nabízena. Někteří sociální pomoc odmítají a upřednostňují nejistý život na ulici, který jim dává svobodu, jiní služby odmítají, protože nevěří, že jim může někdo pomoci, nechtějí být na někom závislí, věří, že svou situaci dokážou změnit sami. Zjevné bezdomovci vzbuzují odpor a strach a ostatními lidmi jsou nejvíce vnímáni. Po setkáních s nimi si lidé vytvářejí mylné představy o bezdomovectví a tento závažný jev se tímto velmi zlehčuje [Průdková, Novotný, 2008: 14].

Pokud lidé bez domova odmítají sociální pomoc, přespávají nejčastěji na nádražích, která jsou v současné době po celém světě místem odpočinku a setkávání všech opuštěných. Pro bezdomovce má nádraží své výhody. Uzavírá se pozdě v noci, je umístěno v historickém centru blízko důležitých ekonomických center. Z tohoto důvodu umisťují města a charitativní organizace své sociální služby blízko k nádražím, aby mohli sloužit svým „*klientům*“. Sociolog Serge Paugam³ tuto skupinu zjevných bezdomovců, definuje jako *nádražní populaci*, kterou lze rozpoznat a charakterizovat podle tří typů: oslabení (méně odolní, kteří

³ Serge Paugam, *La disqualification sociale, Essai sur la nouvelle pauvreté*, Paris 1994.

přicházejí na nádraží poprvé), navyklí (pobyt delšího trvání), marginální (velmi nesourodá vrstva). Od těchto tří typů je nutné oddělit nově se tvořící skupiny mladých lidí, kteří se staví proti poslušnosti a nepřijímají žádné občanské povinnosti a také jedince antisociálního charakteru, delikventy a velké množství přicházejících cizinců [Hradecká, Hradecký, 1996: 37-38].

2.5.2 Skryté bezdomovectví

Do skupiny skrytých bezdomovců můžeme řadit skupinu lidí, kteří jako bezdomovci žijí, přesto nejsme schopni je rozeznat, jelikož nevyhledávají pomoc veřejných ani sociálních služeb a tudíž nemohou být nikde vedeni. Nejčastěji se vyskytují ve squatech, sklepích, demoličních objektech, ve vracích aut, v kanálech či v kontejnerech. Někteří z nich vyhledávají azyl u známých a příbuzných [Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008: 21]. S příchodem zimy tato přechodná bydliště opouštějí a přeci jenom se obracejí se žádostí o pomoc k službám, které vyhledávají pouze bezdomovci zjevní. V charitativních organizacích ani v ubytovacích zařízeních patřících městu, nemohou zůstat déle, než je určeno, proto neustále přecházejí z jednoho místa na druhé. Nemají jistotu, že každý bez přístřeší nalezne možnost přetrvávat v ubytovacích zařízeních. Některá nejsou určena pro uprchlíky či adolescenty, jiné jsou určeny pouze pro muže nebo ženy a nemají dostatečné místo pro ženy s dětmi. Velká část ubytoven nepřijímá toxikomany a bezdomovce s problémovým zdravím [Hradecká, Hradecký, 1996: 40].

Je pro ně velmi důležité, aby své problémy a životní styl před ostatními utajili. Jsou špatně rozeznatelní, jelikož se snaží udržovat svůj vzhled dobře padnoucím a čistým oblečením. Snaží se co nejvíce oddělit od zjevných bezdomovců a opovrhují jimi. *„Často mění místo svého pobytu, málokdy se zdržují delší dobu na jednom místě. Jejich přesné*

počty neznáme, přesto se lze domnívat, že tvoří mnohem větší skupinu než zjevní bezdomovci“ [Průdková, Novotný, 2008: 14].

Velkou část zjevných a skrytých bezdomovců tvoří odchovanci dětských domovů. Mladí lidé se často nedokážou připravit na samostatný život, nemají dostatečnou kvalifikaci, vzdělání, chybí jim zázemí, kam by se v problematických situacích obraceli, nemají žádný majetek a žádné pracovní návyky. Často se stávají členy problematických skupin, které je vydírají a zneužívají [Hradecká, Hradecký, 1996: 41].

2.5.3 Potencionální bezdomovectví

Poslední skupinou jsou bezdomovci potencionální. O těchto lidech toho úřady moc nevědí, jelikož se pomoci od různých institucí brání. Jsou to lidé, kteří střechu nad hlavou sice mají, ale žijí v neustálé nejistotě, že o ni nějakým způsobem přijdou. Tímto obydlím se myslí zchátralé, přelidněné a zdravotně závadné byty, holobyty či podnájmy. Potencionální bezdomovci žijí v těžkých podmínkách, i když se na první pohled zdá, že bydlení mají [Haasová, 2005:11].

Řadí se sem lidé, kteří se mohou ze dne na den ocitnout na ulici a jejich budoucnost ohledně bydlení je stále nejistá. Jsou to mladí lidé, kteří po dosažení plnoletosti opouštějí ústavní výchovu a nemají rodinu, na kterou by se v nouzi mohli obrátit, lidé propuštění z vězení, z psychiatrické léčebny či terapeutické komunity, na které nečeká žádná rodina ani zázemí. Také jsou to lidé žijící v podnájmu bez řádné nájemní smlouvy, rozvedení, nezaměstnaní, dále ti, kteří pracují příležitostně či nelegálně, lidé drogově závislí, patologičtí hráči a také ti, kteří tvoří velkou migrační a exilní skupinu [Průdková, Novotný, 2008: 14].

2.6 Příčiny bezdomovectví

Pokud chceme zjišťovat, jaké jsou příčiny ztráty domova, je určitě na místě si položit otázku: *Jak a proč se lidé bez domova dostávají do*

této situace? Podle Šafaříkové [1994] je určitě pro všechny jedince společnou příčinou narušení socializačního procesu či psychická deprivace v dětství, která má za následek neschopnost řešení problémových situací v dospělosti jedince [Šafaříková, 1994: 377]. Je ale i mnoho dalších příčin. Podle Janebové [1999] napomáhají k životu bez domova dvě věci. První příčinou je nějaká událost člověka, která ho vykolejí z běžného života. Jde např. o ztrátu zaměstnání, smrt blízké osoby, nervový zlom, těžký rozvod, násilí v rodině, sexuální zneužívání příbuzným. Každý člověk si může projít něčím těžkým, ale ne každého tato nepříjemná životní situace dožene k bezdomovectví. Člověk je schopen si s tímto problémem poradit, pokud má u sebe někoho blízkého, kdo mu podá pomocnou ruku. Avšak chybí člověku někdo blízký, kdo by podal pomocnou ruku, nastane druhá událost, která vede ke vzniku bezdomovectví. [Janebová, 1999: 27].

2.6.1 Typologie příčin ztráty domova podle Šafaříkové

V této podkapitole nastíním typologii příčin bezdomovectví dle Šafaříkové, jelikož obsahuje všechny možné příčiny, které mohou takto postižené jedince potkat. Toto rozdělení jsem si vybrala, jelikož je přehledné a dají se na něj aplikovat všechny typy bezdomovectví.

Šafaříková ve své studii uvádí některé z příčin, které vedou k bezdomovectví. Tyto příčiny ve většině případů nepůsobí samy, ale spíše se kumulují během života a jejich efekt je tak silný, že se dá jen těžko rozeznat, která z příčin je tou prvotní:

- I. *Patologie ve vztazích mezi mužem a ženou a v dalších oblastech morálky a etiky.* Do této skupiny spadají hlavně ženy s dětmi, které mají za manžela např. alkoholika, nebo jinak problémového manžela, který je nějakým způsobem ohrožuje. Ženy už tuto stresovou situaci nechtějí snášet, tak ji řeší odchodem a přespávají v ubytovnách nebo azylových

zařízeních. Nejčastěji se tato situace však řeší rozvodem, kdy ukončením manželství odchází z bytu manžel.

- II. *Zrušení podniku, firmy.* Mohou se sem řadit jak stavební dělníci, tak i kvalifikovaní zaměstnanci, kteří po celý život žili v podnikových ubytovnách a stěhovali se z místa na místo podle pracovního působiště. Pokud je firma zrušena, opouštějí pracovníci podnikové ubytovny a nemají kde bydlet.
- III. *Mládí v dětském domově.* Do této skupiny patří lidé, kteří do svých 18 let pobývali v dětském domově. Po jeho opuštění nemají kde přebývat, pokud nemají žádné příbuzné, nebo si nenajdou práci, aby byli schopni platit nájem či ubytovnu.
- IV. *Původně útěk.* Útěk je případem mladých lidí, kteří opouští svůj domov po konfliktu s rodiči. Pokud se konflikt neurovná, děti se už do svých domovů nevracejí a většinou změň i svůj způsob života a připojí se k nějaké vrstevnické skupině, kde mohou začít s alkoholem, drogami, či prostitutí.
- V. *Závislost na alkoholu a drogách.* Zde je důležité rozeznat, zda závislost zapříčinila ztrátu domova, nebo nastala až po ztrátě střechy nad hlavou.
- VI. *Lidé dříve trestaní za příživnictví, povaleči, delikventi.* Jde o lidi, kteří nemají chuť ani nejmenší snahu pracovat, dodržovat své povinnosti.
- VII. *Nevyřešená bytová situace po návratu z výkonu trestu.* Bývalí trestanci jsou společností diskriminováni, a pokud postrádají rodinu, ke které by se vrátili, nemají většinou kde bydlet. Předčasné propuštění z věznice za vzorné chování jim paradoxně také ztěžuje nalezení zaměstnání, jelikož jsou stále v podmínce.
- VIII. *Životní chyba – ztroskotanci.* Tento příklad se může týkat kohokoliv, i vzdělaných lidí. Jedna špatně řešená životní událost může kterémukoliv jedinci zničit celý život. Příčinou

může být ztráta nejbližších či ztráta zaměstnání. Jedinec nedokáže řešit problém, vyrovnat se s ním a tak se vymaní ze společnosti, či sáhne po alkoholu.

- IX. *Tuláctví*. Člověk s tuláckými sklony nedokáže vydržet déle na jednom místě a vybudovat si domov.
- X. *Směřování do center z vesnic do města*. Tato situace se může týkat lidí, kteří jdou do velkých měst za vidinou dobře placeného zaměstnání za malé úsilí. Probere je až nemožnost sehnání levného ubytování. Tito lidé se poté obracejí na ubytovny a azylové domy a stále se snaží nalézt zaměstnání podle svých představ.
- XI. *Stáří, opuštěnost a špatná socializace v průběhu života, fyzická a psychická opotřebovanost*. Do této skupiny patří lidé, kteří jsou běžně viděni na nádražích ve špatném stavu. Nejsou už schopni se o sebe sami postarat a nemají nikoho jiného, kdo by jim poskytoval veškerou péči.
- XII. *Psychická choroba*. Dovádí člověka k nezvyklému způsobu života. Autorka uvádí příklad jedné ženy, která záhadným způsobem přišla o svůj dům a nechtěla opustit Hlavní nádraží, jelikož měla pocit, že je pronásledována.
- XIII. *Nezákonné užívání bytu*. Jedinec, který nezákonně obývá byt, je vystěhován na adresu trvalého bydliště a pokud je jen teoretická, tak do hotelu. Po nějakou dobu pomáhá těmto lidem úřad, pokud si po tuto dobu jedinec nenajde zaměstnání s ubytovnou, stává se bezdomovcem [Šafaříková, 1994: 378-379].

2.6.2 Objektivní vs. subjektivní příčiny ztráty domova

Za neméně důležitou považuji typologii příčin, která je sice obecnější, ale nastiňuje tuto problematiku z vnitřních a vnějších faktorů a umožňuje tak pohled z trochu jiné perspektivy. Tyto faktory mohou

podlomit jak osobní, tak profesní život a člověk se poté dává na cestu bezdomovectví. Každý bezdomovec je jiný s jinou životní úrovní. Jsou to lidé, kteří vyrůstali v různých rodinách, mají odlišné vzdělání, jsou různého věku. Do řad bezdomovců mohou patřit lidé se základním vzděláním, ale i vysokoškolsky vzdělaní lidé, bývalí úspěšní podnikatelé, drogoví bossové, invalidní důchodci, inženýři propadlí alkoholu, trestané osoby, či zestárlí kněží. Toto všechno jsou případy nedobrovolného osudu, jsou zde však i svérázní dobrodruzi, jež si tuto cestu zvolili sami, a tento způsob život jim vyhovuje [Průdková, Novotný, 2008: 15].

Jak z mých rozhovorů, tak i z řad životních příběhů mnoha lidí vyplývá, že ztráta domova je hlavně zapříčiněna vzájemným působením vnějších i vnitřních faktorů. To je základním rozdělením příčin bezdomovectví.

Vnějšími příčinami jsou myšleny ty objektivní, které jsou ovlivněné hlavně sociální politikou státu a jeho zákonodárstvím. Vnitřní příčiny jsou subjektivního charakteru a ovlivňují je sami jednotlivci, jejich rodiny a skupiny, jejich schopnosti, charakter, věk a mnoho dalších okolností. Jaké další jevy a okolnosti jsou obsahem těchto faktorů, popíši níže [Haasová, 2005: 13-14].

Objektivní faktory ovlivňují hlavně dodržování lidských práv, zachování integrity práva a respektování zásady rovných příležitostí pro všechny občany a také vzdělanost a kvalifikaci občanů. Dále působí na boj s nezaměstnaností a vyloučením, na sociální ochranu, na zabezpečení ve stáří a v nemoci, na začleňování mládeže do trhu práce, na snadnější mobilitu pracujících a mnoho dalších. Významná je také působnost na legislativu, na rovnost mezi muži a ženami, na integraci invalidů, na kriminalitu. Společenské faktory mohou také působit na problémy menšin, exilu a migrace [Hradecká, Hradecký, 1996: 43].

Subjektivní faktory rozdělují manželé Hradečtí do čtyř kategorií: faktory materiální, vztahové, osobní a institucionální. Za materiální faktory se považují, ztráta bydlení, či bydlení nejisté, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost, neschopnost obhospodařovat vlastní rozpočet, ztráta živitele spojená s tragickou událostí, nebo ztráta majetku. Vztahovými faktory jsou myšleny změny struktury rodiny, rodinné či manželské problémy, diskriminace ženy, porušené vztahy mezi partnery, nebo mezi rodiči a dětmi, rozvod manželů, rozchod partnerů žijících společně, rozpad rodiny, násilí v rodině, sexuální zneužívání a znásilnění, osamělost. Osobní faktory jsou mentální retardace, duševní či tělesná choroba, nesamostatnost, osamělost, invalidita, alkoholismus a mnoho dalších závislostí, hráčství, či sociální nezralost. Posledními institucionálními faktory je myšleno propuštění z ústavu, z vězení, opuštění dětského domova [Hradecká, Hradecký, 1996: 43-44].

2.7 Postoje společnosti k bezdomovcům

Společnost se začala potýkat s problematikou bezdomovectví od pádu komunismu.⁴ Bezdomovci se vyskytují nejčastěji ve větších městech a místní obyvatelé si na tuto „nádražní populaci“ začínají pomalu zvykat, i když si s ní zpočátku nevěděli rady. Přesto je společnost stále vnímá jako zdroj nemocí, drobné kriminality a případného útoku [Marek, Strnad, Hotovcová, 2012: 11].

Lidé žijící na ulici dojmají majoritní společnost méně než ostatní důsledky chudoby a to i přesto, že jsou odkázáni k přežívání na ulicích, pod mosty, v parcích a na nádražích velkých měst. Celá společnost chápe bezdomovectví jako „undeserving“ chudobu a bere ji jako podnět

⁴ Po pádu Komunistické strany Československa v listopadu 1989, došlo v roce 1990 k zásadním změnám. Byla přijata Listina základních práv a svobod a povinnost pracovat byla zrušena. Tehdejší prezident Václav Havel vyhlásil masovou amnestii, díky tomu rapidně stoupl počet bezdomovců v ulicích a došlo také ke zvýšení kriminality. Dále fenomén bezdomovectví u nás ovlivnilo rušení podnikových ubytoven a bytů, privatizace bytových domů a zvyšující se přílivy uprchlíků z jiných zemí do naší republiky [Brandýský, 2010: 13-14].

ke kriminalitě a alkoholismu. Tito lidé podle nich nemají dostatek vůle a ignorují sociální řád [Mareš, 1999: 57].

Každý vnímá bezdomovce jinak. Někdo pocítí lítost a jiný zase strach a odpor. Řada autorů se při setkání s bezdomovci snaží nepocítovat strach. Právě strach a odpor společnosti jsou pro osoby bez domova nepřekročitelnou bariérou v návratu do společnosti. Nelze ani podlehnout lítosti. Přes lítost se dá přehlédnout skutečný stav věci a bezdomovci si pak zvyknou lítost vyvolávat, jelikož jim více vyhovuje být na pozici chudáka, než se postavit na vlastní nohy. Každý má zpočátku jisté předsudky, ale po čase spolupráce s bezdomovci, na ně každý změní náhled. Na začátku skoro každý sociální pracovník podlehe názoru, že se klientovi „*nechce pracovat*“ a to je tudíž příčina jeho sociální situace. Opravdu se to může zdát, že klient nemá zájem o nalezení práce, musíme si však uvědomit, že bezdomovci přicházejí z „*jiného světa*“, ve kterém se setkávají s naprosto odlišnými vlivy a jsou nuceni se řídit jinými zákony. Proto je většinou sociální pracovníci berou jako líné a neochotné řídit se nějakými pravidly. Bezdomovectví je naprosto odlišný životní styl od životního stylu ostatní společnosti a to by si měl každý jedinec i sociální pracovník uvědomit [Marek, Strnad, Hotovcová, 2012: 11-12].

2.8 Bezdomovectví žen - rozdíly oproti mužskému bezdomovectví

V předchozí kapitole jsem popsala různé pohledy společnosti na celkovou problematiku bezdomovectví a její postoje k jednotlivým lidem bez domova. Je ale také velmi důležité rozlišit bezdomovce podle pohlaví, jelikož problematika bezdomovectví u mužů a žen je velice rozdílná a příčiny bezdomovectví jsou u nich jen velmi zřídka totožné. Mužské a ženské bezdomovectví se liší v mnoha ohledech.

Mužům k bezdomovectví častěji napomáhají faktory materiální a osobní a mnohem méně faktory vztahové a institucionální. Mužské bezdomovectví je více veřejného faktoru a dochází k němu především ztrátou bytu, ztrátou zaměstnání, nedostatečnými příjmy a to v kombinaci např. nemocí, osamělostí, stářím, alkoholismem či závislostí. Tyto faktory se velmi často prolínají a podporují muže v pasivní pozici a nečinnosti. Muži mnohem častěji vyhledávají nabízené služby a je jim bližší se předvádět na veřejnosti. Pro muže je velká výhoda, že se v této situaci nemusejí starat o děti, jejich jedinou starostí je uspokojit své životní potřeby. Naopak ale pro ně není snadné si v této situaci najít partnerku, která by je mohla z této situace dostat např. poskytnutím střechy nad hlavou. Je totiž velmi nepravděpodobné až nemožné, aby nějaká žena měla pochopení pro takové stigma, jako je bezdomovectví. Muži s tímto osudem si mohou hledat jen sobě rovné partnerky a to buď na ulicích, nebo v institucích, ke kterým se obracejí s žádostí o pomoc. Problémem však je, že nalezením partnerky se stejným životním stylem se jejich situace vůbec nevyřeší, naopak se může i zhoršovat. Ženám napomáhají spíše faktory vztahové, které se vážou s problémy v rodině, nebo v partnerských vztazích často spojených s násilím buď na nich samotných, nebo na dětech. Problém v partnerském vztahu proto řeší bydlením u přítele, přítelkyně, rodičů, nebo návratem po delší době. Pro ženy je vidina života mezi bezdomovci na okraji společnosti mnohem odpudivější, proto se této situaci snaží předejít zejména skrytým bezdomovectvím a to i kvůli svým dětem, jelikož si uvědomují, že jim musí poskytnout alespoň minimální pocit domova. Specifickou skupinu skrytých bezdomovců nelze ve společnosti běžně identifikovat, ale předpokládá se, že je nejvíce tvořena ženami, které nemají vlastní byt či pevné zázemí a proto přežívají různými způsoby. Tato forma bezdomovectví se týká hlavně matek samoživitelek, které si hledají partnery za účelem ubytování. Právě špatný výběr partnera, může potomky těchto matek poznamenat na celý život [Hradecká, Hradecký, 1996: 44].

Ženské bezdomovectví je spojeno s faktickou nerovnoprávností mužů a žen ve společnosti. Ženy bezdomovkyně společnost soudí mnohem přísněji, než muže bezdomovce a ty to také mnohem hůře snášejí. To je jeden z hlavních důvodů, proč své stigma ukrývají i za cenu utrpení. I pokud nemají kde bydlet, jsou velmi přesvědčivé, když tvrdí, že přístřeší mají. Můžeme jen spekulovat, jak velké množství žen se živí prostitucí, aby dokázaly přežít, nebo kolik prostitutek je bez domova. Pro tyto ženy je typické tajit svou situaci, proto o nich často nikdo nic neví. Ženy se většinou nechají ovlivnit mužskými bezdomovci ve svém okolí. Zhrubnou, zdrsň a často jsou vzhledem podobné mužům, jelikož o sebe vůbec nedbají. Pro společnost je nepochopitelné, že ženy nejeví zájem o své potomky, pokud je mají, a požívání alkoholu je devastuje mnohem více než muže [Průdková, Novotný, 2008: 24-25].

Nejčastějšími důvody, které vedou u žen ke ztrátě střechy nad hlavou, jsou domácí násilí a týrání. Řešení bývá často velmi nelehké, jelikož majoritní společnost se na tyto ženy může dívat s opovržením a často jim nevěří. Navíc je nedostatek azylových zařízení pro ženy a matky s dětmi a pro ženu je někdy nepřijatelné se na delší dobu ukrýt u své rodiny či přátel. Z tohoto důvodu si ženy vybírají latentní formu bezdomovectví a tají před okolím svoji současnou situaci i za cenu utrpení či násilí ze strany partnera, jelikož se bojí reakce okolí, která může být i nepříjemná. *„Jednoznačně můžeme říci, že počet žen bez domova roste. Většinu bezdomovců tvoří muži, o tom jasně hovoří statistiky azylových domů či výsledky pilotních studijních anket. Problém však nastane, uvědomíme-li si, že ženy se tolik neobjevují ve statistikách, ani nejsou tolik vidět na ulicích. Spojujeme je se skupinou skrytých bezdomovců“* [Haasová, 2005: 20-21].

Ještě do roku 1. 1. 2007 byly ženy bez domova často nucené utíkat (i s dětmi) před násilím ze strany svých manželů či partnerů. Od toho roku však nabyl platnosti zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a

situace se začala měnit k lepšímu. Krizová pomoc se poskytuje i v terénu, ambulantně, nebo existuje pobytová služba sociální prevence poskytovaná na přechodnou dobu poskytována ženám v ohrožení zdraví či života, které nejsou schopny řešit svou stávající situaci. Podle rozhodnutí o vykázaní ze společného obydlí, či zákazu vstupu do něj vydaného zvláštním právním předpisem (zákon č. 283/1991, zákon o policii ČR) je osobě ohrožené násilným chováním ze strany vykázané osoby nabídnuta následná pomoc do 48 hodin od doručení opisu tohoto rozhodnutí. Pomocí je myšleno poskytnutí ubytování a stravy, sociální terapie, pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů, při obstarávání denních záležitostí a koordinaci pomoci osobě ohrožené útokem. Tuto krizovou pomoc poskytují intervenční centra, která jsou v každém kraji [Sociální zabezpečení 2007, 2006 in Průdková, Novotný, 2008: 164].

Je velmi důležité si uvědomit, jak velký je pro ženy problém sehnat střechu nad hlavou, zvláště když je nedostatek azylových domů pro ženy a matky s dětmi a potřebují většinou pomoc velmi rychle, jelikož utíkají před agresorem v rodině. Hospodářská situace státu, stále stoupající ceny bytů a nezaměstnanost jsou právě pro ženy největší hrozbou, jelikož v tomto kontextu patří mezi nejzranitelnější. V současné době se velmi často mluví o rovnoprávnosti žen, ale přesto se jejich situace žádným způsobem nelepší a to jak po stránce ekonomické, sociální ani politické [Šváblová, 2009: 31].

Výzkumem žen bezdomovkyň se zabývají Glasserová a Bridgmanová, ve kterém mimo jiné zkoumají špatný psychický stav těchto žen. V jejich výzkumu stojí, že podle americké národní studie z roku 1987 bylo hospitalizováno celkem 27 % bezdomovkyň (to bylo více než mužů) s nějakými psychickými chorobami. Jako další fakt a příčinu ženského bezdomovectví, uvádějí stále se zvyšující domácí násilí. Všechny tyto ženy vnímají svůj domov jako děsivé místo a díky strachu z nalezení a opětovného týrání se drží v pohybu a bez domova. Zároveň je ale tento

způsob života vystavuje obrovskému riziku násilí a proto se snaží většina žen navazovat vztahy s muži, u kterých hledají ochranu a bezpečí [Glasser, Bridgman, 1999: 20-21].

Z výše uvedeného vyplývá, že pro muže je typičtější zjevné bezdomovectví a to u mladých i starších. Dále je zajímavé, že muži bezdomovci většinou nebyli nikdy ženatí, rozvedení, nebo separovaní. Spíše narazíme na muže svobodné, zatímco naopak ženy jsou vdané, nebo byly vdané a jen malá část jich je svobodná. Pro muže a ženy je společná vleklá chronicita chudoby a z ní se odvíjející amorální jevy, kterými jsou např. efektivita, afektivní labilita, mentální retardace, sociální nezralost a emoční nevyrovnanost. Tyto sociální deficity mohou být způsobeny např. špatným zacházením v dětství. Muži, kteří se vyskytují na ulici, jsou charakterizováni nižším stupněm schopnosti spolupracovat, nižším stupněm spolehlivosti, ochoty a vůle jednat, nižším stupněm cílevědomosti než ženy. Je pro ně po krátké době strávené na ulici typická podrážděnost, úzkostnost, zaujatost, nepřátelství vůči jiným osobám, egocentrismus, pociťují křivdu na nich spáchanou, cítí se být poníženi. Ženám je připisována sebekázeň, kooperativnost, adaptabilita a solidarita, bývají submisivnější, jsou ale naopak více plaché, nesmělé, bázlivé a mají trému. Mužské a ženské bezdomovectví má i společné prvky a to společnou nevíru v úspěch, kterou získali po mnoha neúspěšných debaklech, ztrátu sociálních kontaktů, deziluzi, uzavřenost do sebe, neschopnost udržet pozornost a z toho plynoucí roztržitost, nesoustředěnost a náhlou únavu. Také po požívání alkoholu velice zhrubnou a často se jim mění pocity hostility a zoufalství [Hradecká, Hradecký, 1996: 56-57].

3 METODOLOGIE

V metodologické části nejprve představím cíl výzkumu a výzkumné otázky. Popíši strategii výzkumu a metodu, kterou jsem si pro svůj výzkum vybrala. Nastíním, jakým způsobem jsem si vybírala komunikační partnerky a krátce je představím. Dále popíši, jak jsem postupovala při sběru dat a jakým způsobem jsem vedla jednotlivé rozhovory. Na závěr nastíním, jak bude probíhat analýza výzkumu, a představím etiku výzkumu.

3.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem mého výzkumu je poznat ženy, které přišly o domov, objasnit, jak mé komunikační partnerky přišly o domov a zda se snažily svou situaci nějakým způsobem řešit. Pokusím se nahlédnout do nitra těchto žen, a zjistit tak, proč si zvolily tento způsob života, nebo jaké události tento propad zapříčinily. Dále se zaměřím na jejich současnou životní situaci, jaké jsou jejich strategie k plnohodnotnému začlenění do společnosti a jaké mají sny a přání do budoucnosti.

Hlavní výzkumná otázka mé práce je: *Jaké jsou příčiny vzniku bezdomovectví u žen a jak ženy svoji situaci zažívají?* Z této hlavní výzkumné otázky odvozují dílčí výzkumné otázky. První dílčí výzkumná otázka zní: *Jaká je současná životní situace žen bez domova a jak se do této situace dostaly?* Druhá dílčí výzkumná otázka je: *Jaké jednání pomáhá ženám začít znova a naopak jaké jednání znemožňuje ženám návrat do společností?* A třetí dílčí výzkumná otázka je: *Jak ženy vidí svou budoucnost a jaké jsou sny a přání žen bez domova?*

3.2 Strategie výzkumu a užitá metoda

Ve své práci se zaměřuji na životní situaci pěti žen bez domova, tudíž je pro můj výzkum ideální kvalitativní výzkum. Jelikož rozhovory

probíhají v přirozeném prostředí komunikačních partnerek, budu tak mít větší možnost nahlédnout do jejich soukromých životů.

Kvalitativní metody se používají hlavně k tomu, aby odhalily a porozuměly tomu, co je podstatou jevů, o nichž máme málo informací. Můžeme je také používat k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco málo víme. Kvalitativní metody pomáhají získat o jevu detailní informace, které se kvantitativními metodami obtížně získávají [Strauss, Corbin, 1999: 11]. *„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách“* [Creswell, 1998 in Hendl, 2005: 50].

Podle Hendla *„je hlavním úkolem kvalitativního výzkumu objasnit, jak se lidé v daném prostředí a situaci dobírají pochopení toho, co se děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své všednodenní aktivity a interakce“* [Hendl, 2005: 52].

Jedním z typických znaků kvalitativního výzkumu je, že výzkumné otázky a hypotézy mohou být v jeho průběhu modifikovány a doplňovány a také, že využívá poměrně málo standardizovaných metod získávání dat. *„Kvalitativní výzkumník nesestavuje ze získaných dat skládanku, jejíž konečný tvar zná, spíše konstruuje obraz, který získává kontury v průběhu sběru a poznávání jeho částí“* [Hendl, 2005: 52].

3.3 Výběr vzorku

Komunikační partnerky jsem vybírala na základě účelového výběru, jehož cílem je splňovat určitá kritéria. Mým kritériem byl hlavně status bezdomovkyně, která bydlí nebo bydlela v azylovém domě v Plzni, nebo navštěvuje noclehárny. Zkoumaným vzorkem jsou tedy ženy bez domova, které spadají do věkové hranice 40 – 60 let. Vedoucí

jednotlivých zařízení mi pomohly sjednat setkání s pěti ženami bez domova, kterým nevadilo absolvovat rozhovor. Ženy jsem si zvolila z toho důvodu, jelikož jejich zastoupení mezi osobami bez domova je podstatně nižší, také není problematika ženského bezdomovectví tolik prozkoumána a nebyla jí dosud věnována dostatečná pozornost. Počet zkoumaných žen je vzhledem k použité metodě dostačující.

3.3.1 Představení komunikačních partnerek

Paní A

První rozhovor mi poskytla paní A, která je stará 53 let a pochází z Písku. Momentálně bydlí v Azylovém domě pro ženy Naděje. Má základní vzdělání. Je dvakrát rozvedená. Z prvního manželství má dvě dcery a z druhého jednu dceru. S dcerami se nestýká. Paní A je bez domova od června 2012. Bezdomovkyní se stala kvůli ztrátě zaměstnání. Nejraději pracovala v restauraci, odkud ji bohužel propustili. Pobírá invalidní důchod a pravidelně dochází na úřad práce a shání zaměstnání.

Paní B

Paní B je stará 55 let a pochází z Městce Králové. Momentálně se zdržuje v Domově sv. Františka. Má vyšší odbornou Konzervatoř v Praze. Je dvakrát rozvedená. Z prvního manželství nemá žádné děti a druhého manželství má syna Dalibora. Se synem se navštěvuje. Paní B je bez domova tři roky. Střechu nad hlavou ztratila kvůli úrazu a následné výpovědi z bytu pro neplacení. Nejraději pracovala v divadle v Plzni, kde, jak sama popisovala, zažívala na jevišti vrcholné pocity štěstí, jelikož cítila spojení s publikem. Paní B pobírá částečný invalidní důchod a právě dokončila rekvalifikační kurz na hlídače prostor a zaučuje se.

Paní C

Paní C je stará 59 let a pochází z Nového Jičína. Momentálně se zdržuje v Domově sv. Františka. Má základní vzdělání. Je třikrát rozvedená. Z prvního manželství má tři dcery a z druhého manželství má jednu dceru. S dcerami se občas navštěvuje. V Domově sv. Františka je tři měsíce se svým přítelem. Předtím spolu bydleli ve Francii a také tam docházeli na charitu. O bydlení přišla kvůli finančním problémům, které se vlekly s jejím špatným zdravím. Nejraději Paní C pracovala jako uklízečka, musela však skončit kvůli zdravotním problémům. Pobírá starobní důchod a doufá, že se jejímu příteli podaří otevřít vlastní firmu.

Paní D

Paní D je stará 42 let a pochází ze Zbůchu. Momentálně se zdržuje v Domově sv. Františka. Je vyučená na zemědělské škole. Zatím je svobodná a žádné děti nemá. Paní D je bezdomovkyní deset let, přičemž několik let přespávala na ulici a v zimě využívala teplou židli na charitě. O bydlení přišla kvůli finančním problémům. Nevládala platit byt, poté co její rodiče umřeli. Nejraději pracovala jako uklízečka, ale propustili ji. Paní D pobírá sociální dávky a shání práci na úřadu práce, ale zatím se jí nedaří.

Paní E

Paní E je stará 50 let a pochází z Plzně. Momentálně se zdržuje v Domově sv. Františka. Je vyučená řeznice a keramička. Zatím je svobodná. Žila s partnerem, se kterým má 7 dcer. S dcerami se navštěvuje. Paní E je bez domova přibližně 12 let. O bydlení přišla kvůli partnerovi, který propadl gamblerství. Mezitím co byla paní E v nemocnici, rozprodal její partner veškeré vybavení bytu a neplatil nájem. Děti jim byly odebrány a paní E skončila na ulici. Nejraději pracovala jako keramička, ale v tomto zaměstnání skončila, protože

odešla za partnerem do Plzně. Paní E pobírá sociální dávky a shání si zaměstnání.

3.4 Sběr dat

Pro můj výzkum s ženami bez domova jsem zvolila metodu polostrukturovaného dotazování. Tato metoda se „*vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací*“ [Hendl, 2005: 164].

Než jsem začala získávat rozhovory, navštívila jsem nejdříve azylový dům pro ženy Naděje, kde jsem se domluvila na spolupráci s vedoucí zařízení. Ta mi nastínila možný počet komunikačních partnerek a slíbila, že se pokusí je přimět ke spolupráci, jelikož by ženy na mě jako studentku mohly reagovat zprvu negativně. Přesto se pak ukázalo, že počet potencionálních komunikačních partnerek bude v tomto zařízení malý, tudíž jsem byla odkázána na Domov sv. Františka. Data jsem získávala v průběhu října 2012 v azylovém domě pro ženy Naděje a v Domově sv. Františka, přičemž jsem sesbírala rozhovory s pěti ženami.

První rozhovor byl uskutečněn v azylovém domě pro ženy Naděje 18. října 2012. V tomto zařízení mi poskytla rozhovor pouze paní A (53 let), se kterou jsem ho uskutečnila v jejím pronajatém pokoji na ubytovně. Další ženy se mnou odmítly mluvit, proto ostatní rozhovory probíhaly v Domově sv. Františka. Noclehárnu v Domově sv. Františka jsem poprvé navštívila 24. října 2012. Proběhly zde dva rozhovory s paní B (55 let) a s paní C (59 let). K rozhovorům nám byla poskytnuta soukromá místnost za kanceláří vedoucí pracovnice azylového zařízení, jelikož komunikační partnerky sdílejí ubytování s několika ženami a pro rozhovor bylo potřeba soukromí. Druhá návštěva proběhla 29. října 2012. Rozhovor mi poskytla paní D (42 let) a paní E (50 let).

Rozhovory trvaly od 20 do 70 minut. Komunikačním partnerkám jsem kladla otázky, které se týkají minulosti, tedy co bezdomovectví

předcházelo, ale také jsem směřovala otázky k současnému životu a k budoucnosti. Tedy jak ženy bez domova vnímají svou současnou situaci, jakou by chtěly mít budoucnost a co pro ně znamená. Zaměřovala jsem se také na způsob trávení volného času. Rozhovory jsem vedla podle předem připravených otevřených otázek a komunikační partnerky jsem nechala volně odpovídat. V průběhu jsem dělala písemné poznámky a posléze nahrávky z diktafonu převedla do písemné podoby.

Otázky jsem rozdělila do pěti kategorií, které odpovídají výše zmíněným výzkumným otázkám. Pro uvolnění atmosféry jsem vždy na začátku rozhovoru pokládala několik neosobních otázek. První kategorie otázek se týkala obecně bezdomovectví, druhá kategorie se týkala bydlení, třetí kategorie rodiny, čtvrtá kategorie vzdělání a zaměstnání a poslední kategorie budoucnosti, tedy snů a přání žen. Každý rozhovor se vyvíjel jinak. Některé otázky byly zodpovězeny v průběhu jiné otázky a tak nebylo nutné je znovu klást. Otázky jsem také nekladla vždy v přesném pořadí, ale přizpůsobovaly se plynoucímu rozhovoru.

3.5 Analýza dat

Pro svoji práci jsem zvolila ruční analýzu a kódování jsem nejprve prováděla barevnými tužkami, které mi pomohly rozdělit jednotlivá témata. Díky barevnému kódování se mi postupně zobrazovaly dílčí témata k výzkumným otázkám. Po označení výzkumných otázek jsem si shodnými barvami označovala odpovědi komunikačních partnerek v rozhovorech. Kapitoly jsem rozdělila podle výše zmíněných výzkumných otázek a přidávala jsem jednotlivé podkapitoly dle témat, která z rozhovorů přirozeně vyplynula.

3.6 Etika výzkumu

Při provádění svého výzkumu jsem dodržovala pravidla etického kodexu. Komunikačním partnerkám jsem sdělila všechny pravdivé informace o účelu sběru dat a seznámila je s výzkumným šetřením.

Následně jsem je požádala o pořízení nahrávky a zaručila jim absolutní anonymitu výzkumu. Všechny ženy souhlasily s nahráváním na diktafon. Také jsem je informovala o možnosti rozhovor kdykoliv ukončit a odmítnout použití informací, které mi poskytly.

4 PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části se zaměřuji na konkrétní problematiku týkající se žen bez domova. V této části poskytnu interpretaci dat, které vyšly najevo z provedeného výzkumu. Z převážné části jsem pracovala s doslovnými přepisy provedených rozhovorů. Přepisy jsem žádným způsobem neupravovala.

4.1 Příčiny vzniku ženského bezdomovectví

Mnoho studií ukazuje, že řada mužů, která si zvolila život bezdomovce dobrovolně, si užívá svobodu a nulovou zodpovědnost. Potřeba přežívat ze dne na den a možnost ignorovat pravidla je pro ně vyhovující. To však není případ žen, které se stávají bezdomovkyněmi. Žádná žena nechce být bezdomovkyní. Dokonce i ženy, které opustili svůj domov dobrovolně, např. týrané ženy, by se chtěly vrátit do svých domovů, ale samozřejmě za jiných okolností. Bez ohledu na věk žen, žádná tento způsob života nebere jako dobrodružství. Plně si uvědomují, že život na ulici je velice nebezpečný a že v noclehárnách mají jistotu bezpečí alespoň v noci. Jejich snem je vrátit svůj život zpět, oblékat se opět jako běžné ženy, pravidelně pečovat o vzhled a mít opět reprezentativní oblečení, za které by se nemusely stydět. Tím, že mají ženy možnost si v noclehárnách vařit, si posilují své role, na které jsou většinou zvyklé. Pro každou ženu je důležité si udržet svou roli jako manželky a matky. Zdá se, že je řeč o obyčejných ženách v domácnosti, čekajících na svého manžela až přijde domů z práce. I přes stejné činnosti, se žádná žena nedočká příchodu manžela na večeři [Russell, 1991: 82-83]. Všechny mé komunikační partnerky spadají do kategorie dlouhodobých bezdomovců. Jsou to ženy, které mají podobné příčiny vzniku bezdomovectví a všechny navštěvují azylový dům, nebo noclehárnu v Plzni. Příčiny jsem rozdělila podle toho, jakou jim jednotlivé komunikační partnerky dávaly prioritu.

4.1.1 Důležitost vzdělání

Jak již bylo zmiňováno v teoretické části, je mnoho událostí, které mohou dovést jedince na okraj společnosti. Ženy, které mi poskytly rozhovory, měly vesměs stejné životní problémy. Největším problémem u nich byla ztráta zaměstnání, následné finanční problémy, nebo nějaký úraz. Skoro všechny komunikační partnerky dosáhly nejvýše učňovského vzdělání. To mohlo mít za následek, že ženy měly problém nalézt dlouhodobé perspektivní zaměstnání. Skoro pro žádnou z komunikačních partnerek nehrálo tedy vzdělání významnou roli. Ženy bez domova uváděly jako příčinu např. finanční problémy, ale nespojovaly si je s nedostatečným vzděláním. Nepocítují, že by za jejich životní situaci mohlo třeba jen základní vzdělání, proto také v rozhovorech neuváděly, že pokud by se lépe učily, nemusely by skončit na ulici. Všechny ženy po celý život mohly tedy pracovat pouze jako uklízečky, nebo mohly zametat chodníky. Pouze paní B vystudovala Vyšší odbornou konzervatoř v Praze, obor Hudebně dramatický. Než přišla paní B o střechu nad hlavou, pohybovala se mezi vysoce vzdělanými lidmi a plně si uvědomuje, že pokud chce člověk mít dobré zaměstnání a být schopen živit sebe i rodinu, musí mít nějaké vzdělání.

„Vychovávali nás na muzikál, protože komouši by nedovolili, aby byly dvě herecké školy. Jít dál už pak pro mě bylo zbytečný, to jsem mohla jít na DAMU, ale tam bych mohla už jenom učit, ta vyšší odborná byla lepší varianta.“ [paní B]

Jelikož si paní B stále uvědomuje důležitost vzdělání, jako jediná absolvovala rekvalifikační kurz.

„Po tom úrazu jsem si udělala rekvalifikační kurz na hlídače a to dělám teď, ale pořád se zaučuju.“ [paní B]

4.1.2 Finanční problémy

Jednou z nejčastějších příčin ztráty domova u žen se jevíly finanční problémy. Tato příčina je z velké části spojena s nedostatečným vzděláním. I přesto, že některé ženy uvedly, že občas se nějaká práce naskytla, neměly ani tak dostatečné finanční prostředky, aby se mohly vrátit k dřívějšímu způsobu života.

„Já jsem prostě nezaměstnaná, takže bych neutáhla barák. Bydlela jsem v Písku se strejdou, a když umřel tak sem ho neměla z čeho platit, ani jsem neměla na opravy. Byl to barák v dezolátním stavu. Na ubytovnu jsem nechtěla jít, protože jsou drahý, celkově je to 4200 Kč za měsíc, tady je to 2600 za měsíc.“ [Paní A]

Velmi často návratu ke starému životu zabraňují dluhy, které si jedinec během života na ulici nastřádá. Většina komunikačních partnerek uvedla, že nějaké dluhy má, přesto je neuvádějí jako příčinu svého pádu k bezdomovectví. Pouze komunikační partnerka paní D popisuje faktor zadluženosti jako zásadní překážku ke změně. Paní D bydlela se svými rodiči do doby, než zemřeli, poté se stala bezdomovkyní. Přespávala venku, nebo na charitě. Dluhy má za časté jízdy na černo a pořád stoupají, tudíž tvrdí, že je lepší když nic nemá, jelikož jí nikdo nemůže nic vzít.

„No příčina byla ta, že rodiče odešli a mě už to potom přestalo bavit. Tatínek šel do pečovateláku a maminka umřela v Janově a tatínek pak taky umřel. Když umřeli, tak jsem v tom bytě nemohla zůstat, protože bych to finančně neutáhla. Šla jsem do Plzně na ubytovnu, ale tam mě to přestalo bavit tak jsem šla ven a venku to bylo někdy i částečně lepší. Napadlo mě taky bydlení, ale já mám moc exekuce, takže čím míň mám u sebe, tím míň mi toho vezmou. Jezdím třeba trolejbusem nebo tak, revizor mi napíše lístek, já ho roztrhám a zahodím a ono to potom roste.“

Je to tři dny, co mě chytil, ale ne poprvé ani naposledy. Majetek žádný nemám, jenom co mám na sobě.“ [Paní D]

Každá z mých komunikačních partnerek je odkázána sama na sebe a svou životní situaci buď chce, nebo musí řešit sama. Jediné paní D přijde snadnější se starat sama o sebe, je svobodná a tak jí to vyhovuje. Všechny ostatní ženy mají partnera, se kterým se seznámily na ulici, nebo v noclehárně. Komunikační partnerka paní C řeší svou finanční situaci se svým přítelem, který se snaží otevřít svou vlastní firmu. Je pro ni snadnější řešit problémy s partnerem a vkládá tak do úspěchu větší šance, když jsou na finance dva.

„Finance nám dělají problémy. O bydlení jsem přišla kvůli nedostatku financí. Po posledním rozvodu jsem šla na ubytovnu. Tady jsem bydlela asi pět let a seznámila jsem se tady se svým přítelem. Pak jsme odjeli do Francie. Problém jsou peníze, on musí začít z něčeho tu firmu dělat, snad se mu to už podaří tady v Plzni.“ [Paní C]

4.1.3 Zdravotní potíže

Když je žena bez manžela, či partnera a žije s dětmi, je mnohem těžší zajistit sebe i ostatní členy rodiny. Ženě pak může situaci zkomplikovat sebemenší úraz. Jedna z komunikačních partnerek se ocitla na ulici kvůli vážnému úrazu, po kterém nemohla pracovat a platit nájemné. Když jsou zdravotní potíže dlouhodobé, narůstají dluhy a pro ženu už je velmi obtížné tuto situaci vyřešit. Některé z komunikačních partnerek uvedly jako jednu z příčin ztráty domova právě zdravotní potíže, i když nebyly to jediné, co ženy dostalo na ulici. U paní B to byl právě úraz, který nastartoval veškeré problémy. Paní B pracovala do té doby, dokud ji nepostihl úraz, se kterým začaly narůstat dluhy. Po úrazu přišla o práci a dlouho byla ještě v neschopnosti, tudíž nezvládala platit nájem. Bydlela se svým synem v podnájmu, o který pak následně přišli, jelikož neplatila několik měsíců.

„Já si myslím, že každý řeší ztrátu bytu různě a právě někdo o ten byt přijde právě proto, že neplnil svoje povinnosti a nedělal to, co měl. Tahle situace, která potkala mě, může potkat každého. Měla jsem úraz, byla jsem nepohyblivá, neměla jsem zaměstnavatele, takže ani nemocenskou a posléze jsem platila dluhy za pojištění, protože jsem nebyla na pracáku a protože to dali exekutorce, tak sem dlužila 8500 Kč a dala jsem jim nakonec asi 25000 Kč. Chodila jsem rok a půl o berlích a nemohla jsem s kolenem hnout. Na artrózu se nedává plný invalidní důchod a z částečného, to je 5900 Kč, se nedá žít, to je málo i tady. Byla jsem několik měsíců zcela bez příjmů, takže jsem dlužila něco i na bytě, když jsem se vrátila z nemocnice, volala jsem, jestli se to dá řešit a paní mi řekla, že ano, ať si zaplatím poslední dva nájem a že se mám domluvit na splátkách, což jsem udělala a přesto magistrát vyhlásil vystěhování, prostě o byt byl enormní zájem, protože je v dobré lokalitě. Musím říct, že nás vyhodili velmi sprostě.“ [Paní B]

Paní B byla jediná, která jako příčinu bezdomovectví uvedla zdravotní potíže. Ostatní komunikační partnerky třeba nějaký úraz měly, ale spojovaly je ještě s dalšími příčinami, např. se ztrátou zaměstnání, s partnerskými problémy.

4.1.4 Selhání partnera

Podle Fitzpatrickové i přes majoritní zastoupení mužů v poslední době stoupá počet žen v bezdomovecké populaci. Autorka rekapituluje zásadní výsledky studií zaměřených na ženy bezdomovkyně takto: *„ženy bez domova jsou v průměru mladší než muži; ženy využívají extrémních opatření, aby se vyhnuly přenocování na ulici. Bezdomovectví žen je úzce spojeno s problémy v osobních vztazích, vysoké procento těchto žen zažilo psychické a sexuální zneužívání“* [Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2004: 45]. U komunikačních partnerek se někdy jako příčina jeví selhání ze strany manžela či partnera. Může jít o fyzické násilí nebo různé závislosti (drogy, alkohol, gamblerství). Když jeden z partnerů podlehne

závislosti, začne většinou rozprodávat majetek a začnou finanční problémy. Některé ženy uvedly, že měly problematické vztahy. Paní B měla za manžela chorobného žárlivce, ale uvědomila si, že do takového vztahu nechce přivést děti a rozvedla se s ním. Některé ženy měly vztah s alkoholiky, či násilníky, ale ani u jedné z komunikačních partnerek tyto vztahy nebyly příčinou ztráty domova. Do této situace se dostala pouze paní E, která, jak sama popisuje, měla harmonický vztah, dokud neodešla do nemocnice. Její manžel podlehl gamblerství a paní E už tomu bohužel nestačila zabránit. Přišla o majetek, děti a kvůli neplacení i o byt.

„Může za to partner no...on nebyl špatnej, uklízel, pomáhal, až potom se to zlomilo. Byla jsem ve špitálu, měla jsem náběh na zápal plic, ležela jsem tam přes tři měsíce a můj přítel začal hrát automaty. Poslal za mnou do nemocnice dceru, abych mu poslala peníze na nájem, tak jsem mu je poslala. Potom mi volala sociální pracovnice, že se nestará o děti a hraje automaty, tak jsem jí řekla, ať dá děti zatím do ústavu, že si je pak vyzvednu. Přítel mezitím prodával postupně náš nábytek a neplatil nájem, a když jsem přijela, tak bylo všechno prodaný a už jsem s tím nic neudělala, protože jsem měla peníze jenom na jídlo, asi 4000 Kč. Děti už byly připravený v šatně, že si je můžu vzít domů, no a já si je odvést nemohla. Ted' sháním byt, ale všechno je drahý. Dokud jsem nešla do nemocnice, tak to fungovalo, to byl zlatej člověk, ale jakmile jsem se vrátila...“ [paní E]

4.2 Současná životní situace žen bez domova

Všechny dotazované ženy tuto těžkou životní situaci zvládají podstatně stejně. Nejdřív jsem se dotazovala na jejich běžný den, abych se o nich něco dozvěděla. Poté mi sdělovaly, jak vycházejí po finanční stránce, jak si obstarávají jídlo a jakým způsobem hledají práci. Všechny mají problém s nezaměstnaností, jelikož jsou buď staré, mají zdravotní potíže, nebo nemají dostatečné vzdělání.

4.2.1 Absence domova

Za důležité jsem v rozhovorech považovala zjistit, jak se momentálně ženy cítí, jak zvládají současnou životní situaci a zda se vnímají jako člověk, který je bez domova. Všechny komunikační partnerky vnímaly ztrátu domova stejně a uvědomovaly si, že svůj vysněný domov už zpátky možná nezískají. Ani jedna z dotazovaných žen, se také nesetkala s nějakými urážkami ze strany veřejnosti. Přesto se ženám o svých problémech nemluvilo snadno.

Nejvíce emocí toto téma vyvolávalo u paní E. Přesto, že je se svým osudem již smířena, chybí jí rodina, přátelé a vlastní domov. Veškeré otázky týkající se domova pro ni byly velmi citlivé a odpovídala se slzami v očích. Bydlení ztratila kvůli partnerovi a kvůli následkům zranění je omezena při výběru zaměstnání. Velmi jí chybí děti, které by si chtěla vzít opět do vlastní péče a zařídit jim vlastní domov.

„Vy ani nevíte jak mi je... Tohle je strašná starost, když člověk přijde o byt, vlastní je vlastní. Domov je můj život a moje všechno. Vrátit se to už nemůže, já jsem po operaci ruky, nemůžu vykonávat těžkou práci, vzali mi kostní dřeň a dali mi to do lokte. V noci se mi to občas vrací a zdá se mi o tom všem.“ [paní E]

Pokud má za sebou člověk mnoho let na ulici, vytvoří si smířlivější postoj ke své situaci. Snow a Anderson tvrdí, že pokud je jedinec bez domova déle než dva roky, začne vytvářet svou identitu po vzoru identit jedinců žijících na ulici a přestává mluvit o návratu ke starému životu. Autoři tento přístup označují jako „přijetí role“ [Snow, Anderson, 1987: 1354].

V mém vzorku všechny ženy přijaly své role, přesto stále snily o starém životě a chtěly se vrátit ke svým rodinám, pokud s ní vycházely. Např. paní A postrádá svou rodinu a své nejbližší. Příchodem na ulici ztratila téměř celou rodinu a přátelé.

„Domov je když má člověk svoje zázemí, rodinu. Já jsem pořád člověk bez domova.“ [paní A]

Paní A sdílí v azylovém zařízení pokoj s jednou spolubydlící a na rozdíl od paní B jí společnost nevadí. Paní B nejvíce ze všeho postrádá své soukromí, jelikož na charitě sdílí pokoj s několika ženami. Postrádá svůj klid a možnost si sama rozvrhnout čas.

„Nejhorší je ztráta soukromí a nemožnost rozvrhnout si čas podle svých potřeb, když odsud musí člověk pořád odcházet. Domov pro mě znamená soukromí a vnitřní svobodu, tu může mít člověk, i když je jinde, ale pokud musíte odcházet, když mrzne, nemůžete ani v klidu uvařit guláš. Jednou jsem ho vařila na buňce tři dny, protože jsem musela pořád odcházet.“ [paní B]

Autor Phelan [1997] ve svém výzkumu, jehož výsledky zveřejnil v práci *The stigma of homelessness: The impact of the label "homeless" on attitudes toward poor persons*, došel k závěru, že odtažitý postoj veřejnosti vůči bezdomovcům není nic neobvyklého. Přesto ani jedna z mých komunikačních partnerek neuvedla, že by pro ni bylo označení „bezdomovec“ nějakým způsobem urážlivé, nebo že by se setkali s negativními postoji ze strany veřejnosti. Paní B nemá problémy ani s označením „bezdomovec“ ani s názory veřejnosti. Jak sama uvádí, nejdůležitější je pro ni mít možnost se někde umýt a vyspat. Sice nemá žádné soukromí a chybí jí možnost být pánem svého času, ale věří, že po zaučení v práci se vše změní a bude mít opět možnost žít po svém.

„Mě to neuráží, protože mi nikdo nic neříká, a když jsem na charitě, tak pro mě je v té situaci, když jsem bezdomovec, důležitá hygiena a spánek, takže pokud jsem tady, tak je pro mě blbý, že si nemůžu sama rozvrhnout svůj čas, svou práci. Moje kuchyně mi hrozně chybí, to bylo moje vnitřní soukromí a uklidňovala jsem se tím, a když máte dva vařiče na osm postelí tak to nejde a taky záleží, s kým bydlíte.“ [paní B]

Všechny komunikační partnerky vnímaly domov stejně. Chybí jim soukromí, svoboda, čistota a mnoho dalšího. I paní C vnímá domov jako místo, kde je klid a čisto.

„Pro mě domov znamená klid, aby člověk bydlel v klidečku a čistotě, protože mě vždycky dcery chválily, že by mohly jít doma ze země, já jsem hodně na čistotu.“ [paní C]

4.2.2 Trávení volného času

Každá žena se snaží fungovat tak, aby si vynahradila absenci domova. Tato situace je pro ně těžká, proto se svůj volný čas snaží vyplnit aktivitami, které jim zlepší náladu. Paní A bydlí v azylovém zařízení, kde se sociální pracovníce snaží vyplňovat jejich volný čas. Navštěvují s nimi různá cvičení a pomáhají jim s hledáním práce. Zbytek času tráví paní A se svou spolubydlící, nebo si čte.

„Ráno chodím nakoupit, potom každý čtvrtek chodíme se sociální pracovnící cvičit na posilovací cvičení. Jinak si tu čtu, nebo hrajeme člověče a čtu zamilovaný romány.“ [paní A]

I když tyto ženy přespávají pouze na charitě, je pro ně důležité si zde udržovat náhražku domova, který jim chybí. Většina žen sdílí místnost s několika dalšími ženami, přesto si zde chtějí vytvořit jakousi náhražku domova. Paní E nejvíce chybí starost o svou vlastní domácnost, proto se i na charitě snaží udržovat čistotu a vzhled svého starého domova. Má ráda čistotu, pořádek, a když může, tak vaří pro více lidí na charitě.

„Koukám, jestli je čistý nádobí, tak vždycky řeknu, ty udělej to a ty to, ať tu máme trošku čisto a buďte rádi, že tu máme teplo. Mám radost, když si dám kytičky, záclonku, to je moje radost. Já vařím pro půlku charity a pomáhám holkám, a když jdu ven tak se raduju, když už můžu jít

zpátky. Venku se dívám do výloh a do oken, kdo má kytku a záclonku jakou mají, vzpomínám na můj život a na to, když jsem bydlela.“ [paní E]

Paní E se ráda vrací na charitu zpět a kdykoliv zde je, snaží si zde pobyt alespoň trochu přizpůsobit k obrazu svému. Přesto si všechny ženy uvědomují, že je nemožné si zde vytvářet „svou domácnost“, jelikož noclehárny fungují v omezeném čase a návštěvnice nocleháren musí přicházet a odcházet podle předem daného času. Pro paní D je nejdůležitější mít se kde vyspat, tudíž tolik nelpí na tom, si pobyt na charitě zpříjemňovat zvelebováním pokoje. Když odchází ven, považuje za nejdůležitější sehnat něco k jídlu. Peníze nemá vždy, proto je občas nucena hledat jídlo v odpadkových koších. Paní D si tyto vzorce chování typické pro bezdomovce osvojila hned zpočátku, ale snažila se je ospravedlnit tím, že z odpadkových košů vybírá jen to, co je důkladně zabalené a nepoškozené.

„No vstanu ráno v půl sedmé, to se tady vstává, v osm se odchází a v devět se sem vracíme a já mezitím jedu a třeba se podívám, jestli je někde něco k jídlu, když nejsem třeba při penězích. Jo kouknu se, aby to bylo zabalený a nebylo to jen tak pohozený, a když je to zabalený, tak si to vezmu, přijedu sem a tady mam možnost si to uvařit nebo si to ohřát a to samé je zase po dvanácté hodině, a když jsou peníze tak to nedělám, to si jdu něco koupit. Není vůbec problém sehnat jídlo. Pak jsem tu od tří do pěti a pak je to od sedmi až do rána.“ [paní D]

Paní C tráví většinu dne se svým přítelem.

„Den trávím většinou s přítelem. A jinak uklidím, luštím si osmisměrky, vařím si.“ [paní C]

Všechny dotazované ženy tráví většinu volného času stejným způsobem, buď uklízejí, nebo se snaží zabavit nějakými aktivitami, které je baví. Jediná paní B si našla práci, proto tráví část dne v zaměstnání a na noclehárnu se vrací pouze vyspat.

4.2.3 Rodinná podpora a přátelé

Pro ženy je velmi důležitá podpora ze strany rodiny a přátel. Některé ženy se pokoušejí svoji situaci řešit s přítelem, který se ocitl ve stejné situaci. Seznámí se s ním většinou na ulici, nebo na charitě. Jiné ženy stále udržují kontakt se svou rodinou, mají tak větší pocit, že stále někam patří.

Paní C se stále stýká se svojí rodinou, má dcery, se kterými vychází. Svůj volný čas tráví s přítelem, kterého poznala na charitě, nebo uklízí a vaří.

„Já jsem neměla dobrý život, ale teď jsem si našla přítele, chudáček je se mnou jedenáct let a zkusil se mnou hodně. Já užívala hodně silné prášky a teď mám slabší, ale užívám je třikrát denně. Den trávím většinou s přítelem. A jinak uklízím, luštím si osmisměrky a vařím si.“ [paní C]

Pokud mají ženy děti, chtějí řešit svou situaci hlavně kvůli nim. Snaží se najít si práci a vhodné bydlení, kam by si své děti mohli vzít. Paní B má syna, se kterým bydlela, než se ocitla na ulici. Chce si udržet práci, aby mohla jít se svým synem zase bydlet.

„Syn je starý dvacet šest let a vídáme se, ale je v blázinci, nemá kam jít od té doby, co jsme přišli o byt. Navštěvuju ho často, ale teď jsem neměla čas, protože jsem si dělala rekvalifikační kurz. Teď mu tam dali piano, takže má radost.“ [paní B]

Některým ženám se snaží rodina i finančně vypomáhat, ale některé to i přesto odmítají, jelikož se z této situace chtějí dostat samy a uvědomují si, že i jejich rodina na tom není třeba finančně nejlépe. Paní E má bratra, kterého často navštěvuje. Její rodina jí nabídla pomoc, ale paní E odmítla, protože jim nechce přidělovat starosti. Chodí za příbuznými na návštěvu a oni jí dají najíst, nebo jí občas finančně

pomohou. Paní E se může opřít o svou rodinu, a jak sama říká, jediné co jí nejvíce schází je hygiena.

„Pokouším se mít vždy dostatek peněz. Koho znám tak mi půjčí, ale taky se stalo, že jsem neměla a snažila jsem se tady uklízet, aby mě tu nechali aspoň přespat. S jídlem mi pomáhá bratr, nebo jeho děti. Oni ode mě za jídlo nechtějí. Takže peníze mi zbydou. Třeba pomůžu jeho ženě uvařit a ona mi za to něco dá. Pro sebe si zatím nic nekupuju, mám dost věcí. Mám to všechno schovaný u bratra. Akorát schází hygiena, nic víc.“ [paní E]

Může se stát, že ženy nemají nikoho z rodiny, na koho by se mohly obrátit. Např. už nemají rodiče, se sourozenci se nepohodly, nebo také žádné nemají. Musí tak tuto situaci řešit samy, a pokud se stane, že jim nevystačí peníze, spí prostě venku. Paní D přišla o domov, když jí zemřeli rodiče. Chvilí pracovala, ale potom ze zaměstnání odešla a strávila nějaký čas na ulici. Noclehárnu využívá hlavně v zimě a k potřebné hygieně, jinak se spaní venku nebrání.

„Venku jsem spala podle nálady a podle počasí, tady je od listopadu přes noc teplá židle, že tu můžu spát zadarmo a to jsem taky občas využila, ale teď беру sociální podporu, tak si to spaní zaplatím. Peníze mi vystačí, protože když jste na to sama tak to vyjde. Když jste na to dva a jeden nedělá, tak to nejde. Ale stalo se taky, že mi to nestačilo, tak jsem spala venku a když byly rajony, což znamená, že tu člověk může být za úklid, tak jsem to vždycky využila, chodila jsem ven a každý den jsem se tu sprchovala.“ [paní D]

Paní A má rodinu, ale jak sama říká, dcery ji přestaly po nějakém čase navštěvovat.

„Za dcerou jsem chodila, ale přestala jsem, protože jí to nedovolila tchýně. Když jsem ještě bydlela v Písku, tak za mnou chodila Věra, to je ta nejstarší. Jedna bydlí v Plzni a druhá s manželem na Lochotíně. Ta

druhá za mnou přišla, když jsem byla na charitě, ale už ne. Prostě má chlapce, tak nemá zájem o mámu. Poslouchá babičku, takže se mnou se nevidá. Babička jí totiž strká a já nemůžu nic, z čeho taky.“ [paní A]

4.3 Determinanty návratu

Každý bezdomovec, který stojí před bodem návratu, sám sebe vnímá optikou většinové společnosti a drží se prostředků, které společnost uznává. Využívá sice sociální služby, ale snaží se, aby na něm nikdo nic nepoznal, a vymezuje se vůči dlouhodobým bezdomovcům. Tito lidé vytvářejí svou identitu v kategoriích shodných s jejich předchozím životem a současnou situaci vnímají jako přechodný stav [Snow, Anderson, 1987: 1354].

Každá žena, se kterou jsem provedla rozhovor, byla zoufalá ze situace, v níž se ocitla. Každá žena vyjádřila lítost nad svou situací a svou situaci brala jako osobní selhání. Většina z mých komunikačních partnerek uvedla, že tráví svůj další volný čas hledáním trvalého přístřeší a hledáním práce, bohužel se většině žen nedaří najít trvalé zaměstnání, které je v cestě ke starému životu prioritní.

4.3.1 Peníze na přežití

Pro ženy bez domova je nejdůležitější, aby měly co jíst a měly se kde osprchovat. Snaží se vystačit s penězi a ještě si zaplatit nějaký nocleh. Většině žen se podaří vystačit na celý měsíc. Přesto se některým ženám stalo, že peníze neměly, tuto situaci řešily spaním venku a vybíráním odpadkových košů. Paní A pobírá invalidní důchod. Velkou část vynaloží za bydlení, něco za jídlo a zbytek má pro svou vlastní potřebu. Finance jí vždy vystačí, ale není to tolik, aby mohla platit vlastní bydlení.

„Každý měsíc pobírám 3410 Kč. 1200 Kč dám za bydlení na celý měsíc a zbytek je můj a průběžně si kupuju jídlo, třeba co mi chybí.“

Zbyde mi třeba maximálně 500 Kč a s tím šetřím na cigarety, na tabák...

[paní A]

Paní B je na tom podstatně lépe než ostatní ženy. Má dva příjmy, částečný invalidní důchod a podporu v nezaměstnanosti, ale přesto jak sama říká, není lehké s tím poplatit všechny dluhy a ještě si obstarat vlastní bydlení. Zaučuje se v práci a chtěla by jít bydlet se synem, ale uznává, že postavit se na nohy sama bez něčí pomoci není snadné.

„Mám částečný invalidní důchod, 2000 Kč a k tomu podporu v nezaměstnanosti, to je slušný, to je jako normální důchod. Snažím se nějak vyjít, ale nesmí se stát žádný průšvih. Ted' jsem platila nějaké dluhy, na den jsem si vypočítala, že mám 119 Kč, ale když bude chtít pomoci partner, tak se mi to zase sníží, musím se snažit vyjít. Příští měsíc budu brát nějaký plat. Ted' se zajíždím v práci a do toho začnu zjišťovat, co můj syn, jestli můžeme jít bydlet spolu. Tady to mám zaplacený, to se snažím platit dopředu.“ [paní B]

Paní C o své situaci mluví jako o přechodné. Finance se snaží dávat dohromady se svým partnerem. Na charitě oba přespávají, jelikož se její partner snaží otevřít vlastní firmu a díky nevydařeným pokusům přišli o velkou část peněz.

„Beru starobní důchod, na invalidní důchod se epilepsie nevztahuje. Vždy s přítelem nějak vyjdeme. Jednou nám zbylo na jídlo jen 20 Kč, tak to bylo blbý, ale zvládli jsme to. Doktorka mi říká, že musím mít pravidelnou stravu a za těch 20 Kč to nešlo. Občas mi tady ženský něco málo nabídnou.“ [paní C]

Co se týče financí, jsou na tom všechny komunikační partnerky téměř stejně. Pobírají sociální dávky, nebo nějakou podporu, či důchod. I paní D a E na tom nejsou jinak. Paní D pobírá měsíčně 3 410 Kč a říká, že s penězi vždy vyjde. I paní E pobírá sociální dávky a chce si zažádat o invalidní důchod.

4.3.2 Hledání práce

Důležité je, aby si ženy v této situaci našly práci. Od práce se odvíjí všechno. Dokud berou jen nějakou podporu, tak nemají šanci si začít platit vlastní bydlení. Bohužel je ale vše spojeno se vzděláním, které je při hledání práce zásadní a jsou proto často kvůli nedostatečnému vzdělání odmítány. Toto se týká všech komunikačních partnerek. Pouze paní B má se svým vzděláním při hledání práce větší šance. I paní A si uvědomuje, že při nedostatečném vzdělání, je velmi obtížné najít nějakou práci. Ví, že má šanci třeba jen jako uklízečka nebo zametačka chodníků, ale i zde propouštějí, nebo hledají převážně muže. Paní A je ráda, že s invalidním důchodem vždy vyjde, ale pokud nenajde práci, nezvládne si platit vlastní bydlení.

„No my si každou středu chodíme hledat práci a nic není, ani na pracovním úřadu. Když nemám vzdělání, tak není práce. Pro vyučený lidi je práce, ale pro mě ne. Sedm let jsem pracovala a zametala ulice, ale taky potom propouštěli. Naštěstí si s invalidním důchodem vystačím, poplatím azylový dům a na jídlo mi taky zbyde. S penězi vždy vyjdu, ale sama pro sebe už si nic nekoupím.“ [paní A]

Paní D má výuční list a nevezmou ji ani na zametání ulic. Všude jí říkají, že mají plný stav. Přesto, že si práci paní D hledá, není pro ni tak důležitá, jako pro ostatní ženy. Je na charitě spokojená a nelpí tolik po návratu ke starému životu, jelikož nemá nikoho, s kým by ho sdílela.

„Momentálně nepracuji a jsem na úřadu práce od roku 2010. Snažím se a sháním si práci, ale nic není. Ptám se po zametání venku a ptám se po těch firmách, ale pořád říkají, že mají zatím plno.“ [paní D]

I přes všechnu snahu, někdy ženy pracovat nemohou příčinou úrazu. Chtějí si najít práci a ptají se, ale je těžké je zaměstnat, když mají nějaký handicap. Paní E prodělala úraz ruky a nemůže zvedat příliš těžké věci. Přihlásila se na úřad práce, aby dostávala alespoň sociální dávky.

Práci by si ale chtěla najít kvůli svým dětem, se kterými by chtěla jít opět bydlet.

„Hledám práci pořád. Ted' budu mít z pracovního úřadu sociální dávky. A kvůli té ruce si musím oběhat papíry, abych měla nějaký invalidní důchod. Nemůžu brát vůbec těžký věci, i zametat pořádně nemůžu.“ [paní E]

4.3.3 Odhodlání začít znovu sama

Když se žena snaží začít znovu sama, často se jí snaží pomoci rodina a nejbližší přátelé. Některé ženy však tuto pomoc odmítají, jelikož jsou hrdé, nebo ví, že jejich rodina na tom také není nejlépe. Toto je případ i mých komunikačních partnerek. Ty, které rodinu mají a mají s ní dobré vztahy, většinou jejich pomoc nepřijmou. Domnívají se, že je důležité, aby to dokázaly samy.

Až na jednu ženu, všechny ostatní mají rodinu. Dokonce některým je jejich rodina ochotna pomoci. Tyto ženy však přesto nechtějí. Chtějí to dokázat samy. Jsou svým blízkým vděčné, ale vědí, že je celá jejich budoucnost pouze na nich. Paní E navštěvuje svou rodinu velmi často, přesto nabídku, aby s nimi bydlela, odmítla, jelikož ví, že jich žije pohromadě mnoho a nechce být na obtíž. Snaží se si najít nějaké zaměstnání a vzít si do péče své dvě nejmladší dcery, které jsou ještě v dětském domově.

„Jsem v kontaktu s oběma bratry. Oni mi nabídli sami, že mi pomůžou, ale já nemám takovou povahu, víte. Oni mají svoje starosti a ještě do toho já. Já se snažím, abych si našla svoje, i kdyby jednu místnost, hlavně něco pro ty děti. Kdyby o něčem věděli, tak by mi dali vědět. Můžu k nim jít bydlet, ale nechci. Brácha má pět dětí a do toho vnoučata a ještě já, to by bylo moc lidí. Oni mi sami volají, ať se přijdu třeba najíst. Od dětí jsem pomoci nikdy nechtěla, já se musím postavit na

nohy sama. Oni mi nabídli, ať k nim jdu bydlet, ale nechtěla jsem.“ [paní E]

Některé ženy rodinu mají, vídají se s ní a mají s ní dobré vztahy, přesto jim rodina nemůže pomoci, protože má sama finanční problémy. V tomto případě se ženy mohou odkázat třeba na svého partnera, se kterým se pokoušejí začít novou budoucnost. Paní C má sice dva bratry, ale neviděla se s nimi několik let a nechce je prosit o pomoc, jelikož s nimi nemá nejlepší vztah. Je odkázána pouze na sebe a svého partnera, který dokáže zajistit oba, pokud se mu podaří otevřít vlastní firmu.

„Nemá mi kdo pomoci, nemam nikoho, kdo by mi pomohl. S bratry už jsem se neviděla tak sedm let, protože jsem byla ve Francii s přítelem, ten tam hledal práci. Oni oba vědí, jak jsme na tom s přítelem a říkali, že si za to můžeme sami. Nechci je prosit o pomoc. Mám přítele, s tím se snažíme si pomoci a až budu dostávat důchod, tak to bude lepší. My teď zkusíme něco najít, ale je to těžký, nejsou peníze. Sháníme, doktoři mi to taky doporučují, musím být v naprostém klidu.“ [paní C]

Paní C nevychází se svými bratry, ale pořád má děti se kterými udržuje pravidelně kontakt a dcery jí několikrát nabídly aspoň malou pomoc. Naproti tomu paní D nemá už nikoho, na koho by se obrátila. Rodiče jí zemřeli a se sourozenci není v kontaktu, jelikož s nimi nevycházela nejlépe. Zůstává tedy na všechno úplně sama.

„Se sourozenci nejsem v kontaktu, protože jsme se nepohodli. Ani kontaktovat jsem se je nesnažila, párkrát mě to napadlo, ale ne... Oni by mi pomohli, ale pořád by se vyptávali, to je pořád dokola... Děláš někde, máš někoho, žiješ s někým... Radši tam nechodím a mam klid, nemusím se s nimi rozčilovat.“ [paní D]

4.4 Sny a přání žen bez domova

V životě, ve kterém přežívají ženy bezdomovkyně, nejsou žádné jistoty, včetně základních potřeb, ale přesto nemají tyto ženy jen obavy, ale také naděje a sny. Některé z nich mohou být přímými výsledky svých zkušeností jako žen bez domova, jiné se vynoří z jejich kulturně definovaných rolí. Bez ohledu na jejich zdroj, tyto sny a přání odhalují velmi mnoho o ženách, jejich životě a vzorech chování. Ženy bez domova neustále lpí na rolích a hodnotách a samy sebe stále vidí jako manželky a matky a muže jako živitele, i přestože současné ženy většinou usilují o nezávislost a seberealizaci a zaměřují se spíše na kariéru. Samozřejmě také existují výjimky [Russell, 1991: 85-86].

Ženy se ve svých snech a přáních příliš neliší. V mém vzorku jsou ženy, které chtějí všechny stejnou budoucnost. Přály by si být opět se svými dětmi, mít svou domácnost a rodinu, o kterou by mohly pečovat, chtějí být zdravé a mít svůj klid na stáří.

4.4.1 Být s rodinou

Všechny ženy, kterých jsem se ptala, do jaké míry jsou spokojené, odpovídaly, že jsou rády za to, že mají střechu nad hlavou, ale že jim schází to nejdůležitější, rodina. Ty, které mají děti, by si nejvíce přály zaopatřit znovu sebe i své děti. Paní E má většinu dětí už dospělých, jen dvě dcery jsou v dětském domově. Paní E o ně přišla po návratu z nemocnice, když její partner prodal veškerý majetek a neplatil nájemné. Jejím největším snem je dostat dvě dcery opět do péče a strávit s nimi co nejvíce času.

„Chtěla bych bydlet ve svém, aspoň jednu místnost a dostat ty dvě děti zpátky, a abychom všichni ze sedmi dětmi o Vánocích zasedli, to je moje přání... Možná teď přijedou o Vánocích, já myslím, že přijedou, určitě jo. Musím to zkusit sama, buď to dokážu, nebo ne.“ [paní E]

Rodina je důležitá pro každou ženu, ale přesto některé mé komunikační partnerky nekladly rodinu na první místo. Některé z žen se s rodinou nepohodly, a proto pro ně není tak důležité se k ní opět vrátit. Ostatní komunikační partnerky kladly důraz např. na pořízení vlastního bydlení.

4.4.2 Vlastní bydlení

Pro člověka, který ztratí domov, jsou dvě základní možnosti, jak si udržet sebeúctu. Buď se snaží stále identifikovat se svým starým životem a vynaloží veškeré síly, aby se z ulice co nejdříve dostal, nebo přijme bezdomovectví za svůj nový způsob života [Osborne, 2002: 43]. Po vlastním domovu toužily při rozhovoru všechny komunikační partnerky. Je to sen, který chtějí všechny ženy, ale zároveň je pro ně nejhůře dosažitelný.

Paní B chce opět žít se svým synem a jako jediná z mých komunikačních partnerek, má k tomu nejlépe nakročeno. Našla si už práci, ve které se zaučuje a chce si najít bydlení, které by finančně zvládala.

„Můj sen je mít vlastní bydlení, vlastní práci a to je základ všeho, pak můžete svůj čas věnovat, čemu chcete a můj sen je ráno vstát, jít na záchod s kafem a cigaretou. Nevím, jestli budu moci jít do podnájmu, protože partner má hmotnou nouzi, ale kamarádka mi říkala, že sociálka něco přidává, ale musím to vědět přesně a domluvit se synem, protože tam jsou vztahový problémy, oni se občas snášej a občas nesnášej. Nejdřív musím dát dohromady sama sebe, abych mohla pomoci ostatním. Teď se zajíždím v práci a pak začnu pomalu sondovat co syn. Určitě mám v plánu pokračovat ve vytýčené cestě, protože určitě nechci tady na charitě zestárnout.“ [paní B]

Paní A zůstala sama, má dcery, na které se nechce obracet, jelikož s nimi nevychází nejlépe. Ví, že najít práci je velice těžké, proto by ráda šla aspoň do domova důchodců.

„Chtěla bych mít svoje na to stáří, když nebudu moci tak holt domov důchodců, já se na holky nespolehám, ani na jednu. Když najdu práci tak to půjde, já hledám pořád, ale většinou hledají servírky. Koukám pořád, ale nic není, když už něco je, tak mě jiní předběhnou.“ [Paní A]

Paní C by si přála najít bydlení spolu se svým přítelem a být zdravá, protože kvůli neustálým zdravotním problémům musí brát silné prášky a nemůže si najít žádné zaměstnání.

„Plzeň se mi líbí, ale odsud bych byla radši pryč. Na náměstí je inzerát na byt asi za 5600 Kč. Člověk se snaží, aby co nejdřív vypadl. Chceme si najít nějaké to bydlení a mít nějakou tu práci a být zdravá hlavně.“ [Paní C]

4.4.3 Zdraví

Komunikační partnerka paní D uvádí jako překážku ke změně příliš velkou zadluženost. Také pro ni není prioritní najít si vlastní bydlení. Paní D po žádné výrazné změně netouží. Nemá tedy stejné sny a přání, jako ostatní komunikační partnerky. Jediné, co si přeje je, aby byla zdravá. Autor Tournier [1998] toto chování popisuje jako „strach z uzdravení“. *„Vyléčení by totiž přinutilo trpícího člověka čelit problémům, jichž ho nemoc ušetří, takže se v něm vytvoří překážka k uzdravení“* [Tournier, 1998: 115]. Paní D je se svou životní situací spokojená. Jak uvádí, má na charitě plno známých, kamarádů, kamarádek. Nemá nikoho, o koho by se opřela a ví, že na vlastní bydlení bez cizí pomoci sama nedosáhne, jelikož celou dobu byla závislá na svých rodičích a poté co zemřeli, se ocitla na ulici. Paní D neměla nikdy žádné větší zdravotní problémy, přesto si přeje pouze být zdravá.

„No, ono je toho moc a všechno najednou to nejde. Hlavně chci, abych byla zdravá, aby byl člověk zdravý.“ [Paní D]

Pro každou z mých komunikačních partnerek bylo důležité zdraví, u každé to bylo jedno z přání, které při rozhovoru zmiňovaly. Přesto nebylo u všech prioritním přáním. Být zdravá, si přály hlavně ženy, které mají nějaké zdravotní potíže, kvůli kterým, např. nemohou vykonávat práci, nebo ženy, které kvůli nějakému úrazu přišly o domov. Ostatní ženy, zdraví zmínily buď na druhém, třetím místě, nebo si na něj vůbec nevzpomněly, jelikož to nebyl hlavní důvod, který jim bránil v návratu do starého života.

5 ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci s názvem Ženy bez domova jsem se zaměřila na problémy žen bez domova. Cílem mé práce bylo zodpovědět hlavní výzkumnou otázku, která zněla: Jaké jsou příčiny vzniku bezdomovectví u žen a jak ženy svoji situaci zažívají? Z tohoto důvodu jsem prvotně v teoretické části definovala typologii příčin ztráty domova, která se týká jak mužů, tak žen bez domova. Ve své práci jsem chtěla poukázat na to, že pro ženy není bezdomovectví jen ztráta střechy nad hlavou, ale také ztráta rodiny a nejbližších přátel. Zaměřila jsem se na ženy, které bydlí nebo bydlely v azylovém domě v Plzni, nebo navštěvují noclehárny.

Můj výzkum měl být zaměřený na skryté bezdomovectví, ale po získání rozhovorů usuzuji, že všechny mé komunikační partnerky spadají spíše do kategorie zjevného bezdomovectví, jelikož se žádná z nich nikdy nesnažila svou životní situaci skrývat a všechny využívají sociální služby, nebo někdy spali na veřejných prostranstvích.

Ve svých rozhovorech jsem zaregistrovala mnoho příčin ztráty domova. Byly jimi nedostatek vzdělání, finanční problémy, ztráta zaměstnání, selhání ze strany partnera. Toto jsou však příčiny, které jsou stejně tak typické pro vznik mužského bezdomovectví. Příčiny definované Šafaříkovou, charakteristické pro ženy, jako jsou domácí násilí a špatné partnerské vztahy, jsem ve svých rozhovorech také zaregistrovala, ale nikdy nebyly prvotní příčinou vzniku bezdomovectví. Snažila jsem se také zjistit, zda existují nějaké možné příčiny neuspokojivé situace v původní rodině, nebo její úplné absenci. Všechny komunikační partnerky však vyrůstaly buď v úplných rodinách, a pokud jeden z rodičů chyběl, i tak měly ženy šťastné dětství. Jejich život se zlomil až, když opustily svou rodinu a začaly se starat sami o sebe. Většina komunikačních partnerek byla minimálně jednou vdaná, ale u většiny z nich manželství skončilo kvůli domácímu násilí, alkoholismu, nenaplněnému mateřství, neshodám.

Ani jedna z žen nepřišla o domov po těchto nevydařených manželstvích, až na paní E, která přišla o domov díky manželovi, který propadl gamblerství. Některé ženy si po příchodu na ulici našly partnery se stejným osudem, u kterých mimo jiné také mohou ve vztahu převládat deviantní jevy, jako je domácí násilí, alkoholismus.

Skoro u všech mých komunikačních partnerek hrají roli také partnerské vztahy. Týkají se hlavně těch žen, které už předtím nějaký vztah měly, nebo byly vdané. Všechny ženy si našly partnera buď na ulici, nebo na charitě. Některé ženy měly se svým partnerem společné finance a plánovaly si společné bydlení. Paní D podle mého názoru byla plně závislá na rozhodnutích svého muže, který se snažil otevřít vlastní firmu, a tudíž na něm závisela velká část finančního zajištění. Pokud ostatní komunikační partnerky měly nějakého partnera, nějak důrazně ho do svého života nezahrnovaly.

Vesměs všechny ženy, se kterými jsem provedla rozhovory, prožívaly svou současnou životní situaci stejně. Snažily se chodit na pracovní úřad a hledat si práci, zabavit se nějak během dne, když musely opouštět noclehárnu a obstarávat si jídlo. Každý den prožívají tyto ženy stejný stereotyp, až na paní A, která bydlí v azylovém zařízení a nemusí během dne opouštět svůj pokoj. Ostatní ženy, které jsou na noclehárně, musejí během dne dvakrát odcházet, a to je velmi omezuje. Nejsou tak pány svého času a jak samy říkají, nestihnou si třeba ani uvařit jídlo.

Všechny komunikační partnerky uvedly, že se snaží najít si práci, ale nikde je nezaměstnají a nemají tak šanci najít si vlastní bydlení, vzít si zpět do péče své děti a začít normálně žít. Je tedy zřejmé, že ženy se svým jednáním snaží začít znova, ale bohužel nejsou většinou úspěšné. Paní B je jediná, které se zatím podařilo si najít práci. Absolvovala rekvalifikační kurz na hlídače objektů a doufá, že časem bude moci bydlet se svým synem. Jako jediné se zatím při pokusech k návratu ke starému životu daří. Úplným opakem je paní D, která sice říká, že si nějaké

zaměstnání hledá, ale přesto je se svým současným životem spokojená. Nejraději měla své rodiče, kteří umřeli, se sourozenci nevychází, takže se na ně nechce obracet s pomocí a v noclehárně má spoustu kamarádů a známých. K životu jí stačí pravidelná hygiena a mít kde přespat. Z toho důvodu také navštěvuje noclehárnu jen v zimním období, kdy občas využívá třeba jen teplou židli a pokud je teplo, přespává venku.

Sny a přání žen bez domova byly ve všech případech skoro stejné. Každá žena by si nejvíce přála vrátit svůj starý život. Každá žena na něj hodně při rozhovoru vzpomínala a vyprávěla, jak si udržovala svou domácnost a jak ji bavila role pečovatelky. Právě roli pečovatelky ženy nejvíce postrádají. Chybí jim rodina, o kterou by se mohly starat, děti, které nemohou mít ve své péči a hlavně vlastní soukromí, které v noclehárnách postrádají. Pro některé hraje také důležitou roli zdraví, jelikož mají nějaký handicap, kvůli kterému nemohou vykonávat těžká zaměstnání.

Osudy žen, se kterými jsem dělala rozhovory, byly v mnoha případech velmi podobné. Vždy jsem vůči těmto lidem měla předsudky, ale po setkání s těmito ženami jsem si uvědomila, jak snadné je pro člověka ocitnout se v problémech, které vás dostanou na ulici. Ženy tyto problémy snášejí podstatě hůře, než muži, kteří se častěji se svou situací dokážou vyrovnat. Žena neustále potřebuje potvrzovat svou roli pečovatelky a matky, a pokud přijde o děti, je to pro ni největší rána. Každý z nás by si měl uvědomit při pohledu na bezdomovkyně, že i hodná a slušná žena, která má fungující rodinu a dobrou práci, může skončit na ulici.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) Baláš, O. a kol. 2010. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. Brno: Centrum sociálních služeb.
- 2) Brandýský, L. 2010. *Život na ulici*. Brno: Masarykova univerzita.
- 3) Creswell, J. W. 1998. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage Publications. Str. 50. Pp. 50 in Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- 4) Fitzpatrick, S., Kemp, P., Klinker, S. 2004. *Bezdomovství: Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky.
- 5) Glasser, I., Bridgman, R. 1999. *Braving the street: the anthropology of Homelessness*. New York: Berghahn Books.
- 6) Goffman, E. 2003. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Slon.
- 7) Haasová, J. 2005. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 8) Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- 9) Hirschi, T. 2002. *Causes of Delinquency*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- 10) Horáková, M. *K problematice bezdomovství*. Sociální politika, 1995, roč. 21, č. 10. Pp. 6-7.
- 11) Hradecká, V., Hradecký, I. 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.

- 12) Hradecký, I., et al. 2007. *Definice a typologie bezdomovství: zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*. Praha: Naděje.
- 13) Hradecký, I. 2005: *Profily bezdomovství v České republice: Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé* [online]. [citováno 7. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.nadeje.cz/vz/pslvakj05cz.pdf>>
- 14) Janebová, R. 1999. *Proces vzniku a stadia bezdomovství*. Sociální práce 2, roč. 6, č. 4. Pp. 27.
- 15) Marek, J., Strnad, A., Hotovcová, L. 2012. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál.
- 16) Mareš, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Slon.
- 17) Navrátil, P. 2007. *Sociálně psychologické a komunikační modely*. Pp. 216-222 in Matoušek, O. a kol. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- 18) Osborne, E. R. 2002. *I May be homeless, but I'm not helpless: The costs and benefits of identifying with homelessness*. Self and Identity, roč. 1 č. 1. Pp. 43.
- 19) Phelan, J. 1997. *The Stigma of homelessness: The impact of the label "homeless" on attitudes toward poor persons*. Social Psychology Quarterly, roč. 60, č. 4. Pp. 323 – 337.
- 20) Průdková, T., Novotný, P. 2008. *Bezdomovectví*. Praha: Triton.
- 21) Russell, B. 1991. *Silent Sisters : a Study of Homeless Women*. New York: Hemisphere Pub. Corp.
- 22) Snow, S. D., Anderson, L. 1987. *Identity Work among the homeless*. The American Journal of Sociology, roč. 92, č. 6. Pp. 1354.

- 23) *Sociální zabezpečení 2007*. 2006. Ostrava – Hrabůvka: Sagit. In Průdková, T., Novotný, P. 2008. *Bezdomovectví*. Praha: Triton.
- 24) Strauss, A., Corbin, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- 25) Šafaříková, M. 1994. *Lidé bez domova*. Sociologický časopis, roč. 30, č. 3. Pp. 377-379.
- 26) Štěchová, M., Luptáková, M., Kopoldová, B. 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- 27) Švábová, L. 2009. *Život bez domova*. Brno: Masarykova univerzita.
- 28) Tournier, P. 1998. *Osoba a osobnost*. Praha: Návrat domů.
- 29) Toušek, L. 2009. *Analýza situace „bezdomovců“ v Plzni včetně identifikace jejich počtu. Zpráva z výzkumu*. Plzeň: CAAT.
- 30) Vašát, P. 2012. *Studium bezdomovectví v USA: inspirace pro výzkum v České republice* [online]. Český lid: Etnologický časopis, roč. 99, č. 2. [citováno 12. 3. 2013]. Dostupné z WWW: <http://dlib.lib.cas.cz/7622/1/ABX00_CL_99_2012_vol_2_01.pdf>

7 RESUMÉ

In my thesis, entitled *Women without a home*, I looked at the problems of homeless women. My intention was to make this work show that women's homelessness is not only the loss of the roof over your head, but also the loss of family and close friends. I focused on women who live or have lived in a shelter in Pilsen, or visit the dorms.

The aim of this work was to answer the main research question: What are the causes of homelessness among women and how women experience their situation? For this reason, I initially defined in the theoretical part a typology of causes of loss of home, which applies to both men and women homeless.

In the theoretical part I was engaged with the phenomenon of homelessness. I defined the basic concepts, outlined a typology of the causes of homelessness. I described the attitude of the society to the homeless and the differences between male and female homelessness.

The practical part was based on my qualitative research. The research I chose as helped me better understand the individuals who lost their home. Individual chapters were split according to research questions. I focused on the possible causes of homelessness among women, their current life situation, the possible determinants of return and the dreams and desires that women have in the future.